

Megyeri Anna

A Göcseji Múzeum – az egykori takarékpénztár székházának építéstörténete

Adalékok Zalaegerszeg első pénzügyintézetének történetéhez

I.

A 18-19. századi Magyarország hitelügyletei kedvezőtlen, zárt hitelrendszer keretei között működtek, bár hitelt nemcsak magánszemélyek, hanem intézmények (egyházi alapítványok, árvapénztárak stb.) is nyújtottak már. E hitelkapcsolatok az intézményes bankrendszer különböző szintjeinek kiépülése után sem tűntek el nyomtalanul, hanem a szakosodott intézetekben bonyolódottak le. Az Osztrák Nemzeti Bank, mint kiváltságolt jegybank létrehozására 1816-ban, a pesti fiók megteremtésére 1851-ben került sor. Az első takarékpénztárak Magyarországon a harmincas, negyvenes években alakultak ki, és elsősorban a lakossági megtakarítások őrzésére, kezelésére vállalkoztak. A legnagyobb közülük az 1840-es alapítású Pesti Hazai Első Takarékpénztár lett. Hasonló módon működtek az ötvenes évek során alakult első városi hitelszövetkezetek, majd a rövid időtartamra alakuló különféle szövetkezeti önszolgálatok is. A szakosodott pénzügyintézetek közül a kereskedelmi és hitelbankok működése hasonlított a kereskedő-bankárok tevékenységéhez. Magyarországon első képviselője a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank volt. A jelzálog-hitelintézetek az ingatlanokra történő hitelnyújtással foglalkoztak a földbirtok adósságaira elrendelt 1856-os moratórium feloldása után.¹ A postatakarékpénztárakat a szegényebb néprétegek apró megtakarításai számára hozták létre, 1886-tól Magyarországon is nagy sikerrel működött. Ekkor 2000 postahivatalt bíztak meg a közvetítéssel, 1894 végén már 4000 közvetítő fiókot tartottak számon.²

Zala megyében 1896-ban már 22 takarékpénztár és bank működött.³ Elsőként 1845-ben a Nagykanizsai Takarékpénztár Részvénytársaság jött létre, 1867-ben a Kereskedelmi és Iparbank Részvénytársaság, 1870-ben a Dél-zalai Takarékpénztár Részvénytársaság, 1873-ban a Nagykanizsai Bankegyesület Részvénytársaság, 1873-ban az Alsó-muraközi Takarékpénztár Részvénytársaság, 1879-ben az Osztrák-Magyar Bank kanizsai fiókja. Zalaegerszegen 1869-ben egy, majd 1893-ban két takarékpénztár alakult. Alsólendván 1873-ban, Bellatincon 1881-ben Csabrendeken 1873-ban, Csáktornyan 1872-

ben és 1881-ben, Keszthelyen 1870-ben és 1894-ben, Kotoriban és Letenyén 1892-ben, Tapolcán 1869-ben és 1889-ben, Zalaszentgróton 1884-ben alakultak takarékpénztárak. Sümegen 1869-ben takarékpénztár, 1873-ban népbank alakult. Az önálló pénzügyintézetek mellett vagy kebelében, hosszabb-rövidebb ideig fiókinézetek is működtek a településeken.

II.

1868-ban Zalaegerszeg mezőváros megyeszékhely. Lakóinak száma alig haladta meg az ötezetet. A keresők mezőgazdasággal, kisiparral és kereskedelemmel foglalkoztak, mellettük a jelentős számú hivatalnokréteg alkotta az értelmiségiek körét. A városban emeletes lakóház alig volt, a földszintes házak közül csak a két-tornyú római katolikus templom és néhány egyemeletes középület emelkedett ki. A város 1872 után nagyközépként, majd 1885-től rendezett tanácsú városként működött. Zalaegerszegen az 1880-as népszámlálás szerint 5905-en laktak, 1890-ben már 7811-en. A növekedéshez az idecsatolt Ola község lakossága, valamint az újonnan épült laktanya katonasága is hozzájárult. Az újonnan foganatosított házszámolás szerint 1890-ben 878 házat tartottak számon.⁴ Polgári iskolája, mely később kereskedelmi iskola is lett, 1873-ban, gimnáziuma az 1895/96-os tanévben kezdte meg működését.

A város központjában, a templommal szemközt a városháza nagytermében 1868. december 13-án tartották összejövetelüket a város első pénzügyintézetének, egy takarékpénztárnak alapítói. Az új intézmény alapszabálytervezetét az akkor már tekintélyes nagykanizsai takarékpénztár alapszabályainak mintájára készítették.⁵ Az ülés témája ezen alapszabályok megvitatása volt, mely akkor érkezett vissza a pénzügyminisztérium engedélyével, ahová véleményezésre küldték.⁶ Hamarosan elkészült nyomtatott változata is Nagykanizsán, Wajdits József könyvnyomdájában. Az 1869. január 18-ra datált kiadványt az akkori törvények értelmében Gorove István, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter látta el kézjeggyel.

A benne foglalt 126 paragrafus⁷ részletesen megszabta a működés alapelveit: a részvény-társulat célját és feladatát, pénzügyi alapját és műveleteket, a működés szervezeti kereteit. A takarékpénztár 80 éves fennállása alatt az alapszabályokat mindig a megfelelő történelmi, gazdasági helyzet igényei, a részvényesek és betétesek érdekei, az aktuális jogszabályok szerint alakították át. Változott többek között a kamat, a kezelési költség, a részvényesek, a választmány – később igazgatóság, az alkalmazottak száma, személye, nem utolsósorban a pénznem is.

E tanulmány keretében nem lehet feladatunk az intézmény működésének és történetének részletes bemutatása, de nem kerülhetjük meg a kezdeti időszak eseményeinek felvázolását. Tesszük ezt mindjárt az első alapszabály néhány fontos paragrafusának idézésével:

„A részvény-társulat célja.

1. §. Zalamegyében kebelezzék Zala-Egerszeg városban részvény-egylet alakult a végett, hogy a kevésbé vagyonos néposztályoknak megtakarított vagyonuk biztos elhelyezésére, kamatozására alkalmat nyújtson, és ez által a szorgalom és takarékoság szellemét bennük fölélessze.

2. §. Az egyletet részvényesek képezik. Részvényes, -vallás-, nem- és rangkülönbség nélkül mindenki lehet.

A részvény-társulat alapja.

9. §. Kétszáz darab – egyenkint kétszáz forintról szóló – részvényre 40.000 forint biztosítéki tőke íratott alá.

10. §. Az aláírt részvényesek kötelesek minden egyes részvény összegének felét vagy is minden részvény után 100 ft. azaz száz forintot 1868. évi december 31-én készpénzben a pénztárnok kezéhez lefizetni, az aláírt tőkének másik fele része a közgyűlés határozata értelmében készen befizetendő.

A társulat szervezete.

24. §. Az egylet ügyeit

- a közgyűlés,
- a választmány és tisztviselői által intézi.
- A közgyűlések rendszerintiek vagy rendkívüliek.

Az egyleti nagy- és az igazgatói választmányról.

37. §. Az egyleti választmány a közgyűlés állandó bizottságának tekintendő, mely annak törvényes jogait rendszerint az egyik közgyűléstől a másikig gyakorolja.

Az egyleti választmány nagy- és igazgató választmányra oszlik.

A nagy választmány 24 tagból áll, kik a részvényesek közül, tekintet nélkül a birtokukban lévő részvények számára – választanak.

Választmányi tagok csak zalaegerszegi lakosok lehetnek.

A betételek – és visszafizetésekről.

79. §. A betételi könyvecskéért díj jár: 5 frtig díjmentes, 5 frtot meghaladó összegtől 20 frtig 4 kr., 20 frtot meghaladó összegtől 50 frtig 4 kr., 500-1000-frtig 16 kr.

A megyei bírói letétek, úgy az árva és községi pénzek betétele azonban díjmentes.

122. §. Az egylet pecsége közepén Zala-Egerszeg város Magdolna védszentjének jelképét és e köriratot viseli „Zala-Egerszegi takarékpénztár 1868.”

Elrendelték, hogy a kinyomtatott alapszabályok egy-egy példányát a megyében lévő hivataloknak, az ismert földbirtokosoknak és lelkészeknek küldjék szét, kérve pártfogásukat és támogatásukat. A kerületi jegyzőkhöz és községbírákhoz is eljuttatták az alapszabályok rövid kivonatát tartalmazó hirdetményt.⁸

Az 1869. jan. 29-én kelt könyvatos körölvény arra szólította fel a részvényeseket, hogy az általuk aláírt minden egyes részvény összegének felét, azaz száz forintot február 1-14. között fizessék be az egylet pénztáránál, Kaiser Zsigmond⁹ úr irodájában. A kereskedő maga is részvényes volt, a választmány tagja, s tőle béreltek helyiséget. Itt tarthatták azt a részvények tárolására szolgáló fémszekrényt is, melyet még az előző évben megrendeltek.¹⁰ Kérvényt írtak a tekintetes megye közönségéhez, hogy a „cassa” kulcsainak másodpéldányát lepecsételve a megyei levéltárban helyezhesék el.¹¹

Az alapító 70 részvényes, többségük kereskedő, neve fennmaradt egy kézzel írott kézbesítési íven. Ferde betűvel szedtük az ugyanebben az iratcsomóban megőrzött listán szereplő választmányi tagok nevét, akiknek a foglalkozását is feltüntettük.¹²

1. *Deutsch Manó* kereskedő, 2. *Ányos Klementina-Kun Béla*, 3. *Fleischnacker Sándor*, 4. *Königmayer Károly* r.k. lelkész, 5. *Isóó Ferenc* gyógyszerész, 6. *Kaiser Zsigmond* kereskedő, 7. *Kaiser József*, 8. *Königmayer János*, 9. *Hrabovszky Flórián* ügyvéd 10. *Thassy Lajos*, 11. *Dr. Gráner Mihály* orvos tudor, 12. *Plihal Ferencz* (1870-ben főbíró), 13. *Derencsény Pál*, 14. *Stern Jaques* kereskedő, 15. *Rosenberg Sándor* kereskedő, 16. *Weisz Ede* kereskedő, 17. *Fischer László* kereskedő, 18. *Weisz Sándor* kereskedő, 19. *Fischer Miksa* kereskedő, 20. *Fischer Simon és fia*, 21. *Mayer Jakab* kereskedő, 22. *Dr. Mangin Károly* orvos tudor, 23. *Horváth György*, 24. *Malatinszky Lajos*, 25. *Martonfalvi Sándor* kereskedő, 26. *Horváth Miklós* kereskedő, 17. *Ossterreicher Sándor*, 28. *Jángl András* (építész), 29. *Réfy Lajos*, 30. *Hérics János* törvényszéki ülnök, 31. *Rosenthal Ignác* kereskedő, 32. *Csertán László* (földbirtokos), 33. *Rauschl Ferencz* magánzó, 34. *Tivolt Ferencz*, 35. *Isóó Alajos* ügyész, 36. *Svastits Benő* (főszolgabíró), 37. *Szigethy Antal* (ügyvéd), 38. *Hetényi Ferencz* mérnök, 39. *Varga Imre*, 40. *Árvay Sándor*, 42. *Handler István* magánzó, 42. *Hubinszky Adolf* kereskedő, 43. *Stern Zsigmond*, 44. *Stern Farkas*, 45. *Kováts Károly* földbirtokos, 46. *Kováts József*, 47. *Mayer Ábrahám*, 48. *Rechnitzer Lipót*, 49. *Miszory Ignác* csizmadia, 50. *Rágendorfer Sámuel*, 51. *Geiringer Zsigmondné*, 52. *Czinder István* (ügyvéd), 53. *Rechnitz Gotfrid*, 54. *Horváth József*, 55. *Meschkó József* (aláírása: *Meskó*), 56. *Nagy Károly* szíjgyártó,

57. Farkas Imre, 58. Pámer Antal, 59. Weinberger Herman (kereskedő), 60. Ruzsits Károly, 61. Rozenkrantz József, 62. Németh János, 63. Lábodits József, 64. Hidég József, 65. *Königh Mór* orvos, 66. Rosenthal Albert, 67. Czifrák János, 68. Öesterreicher Zsigmond, 69. Ossterreicher Márk, 70. *Páslek József* csizmadia.¹³ Az intézmény igazgatója ekkor Kovács Károly földbirtokos, gondnoka Handler István kereskedő, könyvelője Salczér József volt.

Hamarosan eldöntötték, hogy „a takarékpénztári részvények csak is Zalaegerszegi lakosokra engedélyeztetnek, mert különben beállna olyan idő, mikor a részvények birtokosai túlnyomó számban idegenek lennének, s a helybeliekből az Igazgató választmány ki sem kerülhetne, s így az intézet fenn akadna.”

Az igazgató jelentése¹⁴ szerint a takarékpénztár működésének első esztendejében az üzlet mindössze 639 ft 71 kr-t jövedelmezett, mely a befektetett 20.000 ft tőkének csak 3 és 1/4 százalékát tette ki. Úgy döntöttek, hogy a részvényesek bizodalmanak fenntartása céljából 638 forintot felosztották a részvényesek között, 1 ft 71 kr-t pedig az 1870. évi költségek fedezésére tartották fenn. Az ügymenet könnyebb végrehajtását segítette az a határozat, hogy a részvények kétharmada mindenkor zalaegerszegi lakosok kezében legyen, mert csak így történhetett a szabad részvények eladása. Felemelték a kölcsöntőkék kezelési díját is, mert csak így látták megvalósíthatónak az alapszabályokban, a 22. §-ban kitűzött „szent cél” megvalósítását, „miszerint a tiszta jövedelem 1/6-od része valamely Zala Egerszegi vagy megyebeli köz-hasznú és jótékony célra fordíttassék.” Problémát jelentett az is, hogy a takarékpénztári tisztviselők fizetését az első évben nagyon csekély összegben állapították meg. Ezért Policzer József könyvvivő úr fizetését 500-ról 700 forintra emelték. Rauschl Ferenc máris kilépett a választmányból, helyette Horváth Miklós helybeli kereskedőt választották meg.

Kovács Károly igazgató már elégedetten számolhatott be a takarékpénztár 1870., második évi működéséről.¹⁵ Az intézet „köréhez tartozó minden üzletága kisebb nagyobb mérvben kiterjeszkedett, s működését általában kedvező siker övezte. Minek bebizonyítására engedje meg a tisztelt közgyűlés, a főbb üzletágakra nézve az 1870-ik évről az 1869-ikivel párvonalba állítását- s vidékünk nemzetgazdasági viszonyai ismeretére vezető és intézetünk jövőjére következtető adatok elősorlását:

A lefolyt 1870-ik évi összes forgalom 187.470 ft 57 kr-al haladta túl az 1869-ikét.

A betétek összege az 1869-ik évinél 4155 ft 46 kr-ral növekedett, s az 1869-iki maradvánnyal s kamatokkal összesen 211.832 ft 44 kr-t teszen, mely összegből a törvényhatósági betétekre 61, a magánosokéra 39 százalék esik. A 787 betét számból 50 ft-on alul csak 66 szám van.

Betét visszafizetés az első évhez képest 64.460 ft 48 krajczárral több, melynek azonban legnagyobb részét a

hatósági betétek visszaszolgáltatása teszi.

Az ingatlanokra adott kölcsön a múlt 869-ik évinél 67.910 ft-tal kevesebb, s két évi összege 144.597ft, s ennek 28 %-a volt úrbéri

32 %-a kisebb nemesi és

41 %-a városi birtokokon fekszik.

A legnagyobb jelzálog kölcsön 869-ben: 6000 ft

A legkisebb jelzálog kölcsön: 60 ft

1870-ben a legmagasabb: 2500 ft

a legkisebb: 100 ft

869-ben 100 ft-on alul csak 2 van, 870-ben egy sincs.

A váltóforgalom az 1869-ik évit 168.268 ft-al haladja túl, s az e nembéli kölcsön

1869-ben a kereskedési üzlet által 55 7/10 százalékkal

a kisebb ipar által 18 9/10

a földbirtok által 25 4/10

1870-ben a kereskedés által 42

kisebb ipar által 23

földbirtok által 35 százalékkal vétetett

igénybe.

A legmagasabb váltó kölcsön mindkét évben 2000 ft,

a legkisebb 1869-ben 50 ft,

870-ben 18 ft

100 ft-on alul volt 1869-ben 2

1870-ben 34

Ezen összeállításból kitűnik, miszerint az 1870. évben az előző évhez képest a kereskedés és ipar pangott – mert az első kevesebb tőkét használhatott, míg a másodiknak többre volt szüksége – s a földbirtok jövedelme csökkent.

Az értékekre való előlegezési üzletforgalom az 1869-ikét 64.918. ft 50 kr-ral múlta fel.

Más pénzügyintézeteknél a lefolyt évben semmi sem helyeztetett el, ellenben az értékpapírokba befektetés 18.468 ft 58 kr-ral emelkedett.

Intézetünk tiszta jövedelme 869-ben 639 ft 71 kr, 1870-ben 2512 forintot tett, s ezen az előző évhez képest kedvező siker az üzletforgalom növekedésén kívül azon körülménynek is tulajdonítható, hogy az első évben az alakulási és felszerelési költségek a jövedelem legnagyobb részét elnyelték, s hogy a kamat és kezelési költség 1870-ben 7 %-ra növekedett.”

Nem csoda, ha a választmány tagjai elégedettek voltak Kovács Károly és Handler István urak működésével, „akik tapintatosan, minden pártérdek nélkül irányították az intézetet, melynek jó hírét és virágzását köszönheték.”

1872-ben¹⁶ az igazgató továbbra is Kovács Károly, a számvizsgáló bizottság tagjai: Schütz Sándor¹⁷, Öesterreicher Zsigmond és Stern Zsiga voltak. Az igazgató jelentése¹⁸ szerint az üzletkimutatás aránylag kedvező volt, bár nem felelt meg a jövedelem növekedésének, az előző évit csak néhány száz forinttal haladta meg. Ennek oka az egész országban ekkor és a következő évben dúló pénzügyi válság, melyeknek főként bankok estek áldozatul. „Országos pénzválság a múlt évben először hatolt szerény intézetünk tűz-helyébe, s

szerencsénk, hogy csak az év utolsó negyedében kezdődött, különben káros hatása aligha érezhetően meg nem rázkódtatott volna. ...Üzletünk – ily még nem tapasztalt – visszasságánál hitelezőink iránti kötelezettségeinknek még hitelműveleteink meg-szorításával sem lettünk volna képesek megfelelni, ha a Pesti Országos Takarékpénztár kezdeményezése folytán múlt szeptember hónapban alakult takarékpénztári hitelegyletbe be nem lépünk s itt váltóink visszszámítolása által 20000 forint hitellel bár ingadozó – e válságos időben kamat és költséggel 9% fizetés mellett – nem rendelkezünk.”

Annak, hogy az intézetnél november és december hónapban tömeges tőkefelmondások történtek, több oka volt. Egyrészt a „hitelre szorult magánosok által – bár kénytelenségből – de szívesen fizetett magasabb kamat”. Másrészt az összes, s így a szomszéd pénzügyintézetek által történt betéti kamatláb felemelése. „...midőn a kanizsai mindkét takarékpénztár és az ottani kereskedelmi bank november elején hirdette e betéti kamatoknak 6-ról 7 százalékra való felelését s itt helyben ugyanakkor kezdte meg működését a soproni kereskedelmi bank fiókja, éppen azon időben vették nálunk is a felmondások kezdetüket.”

Ismét módosították az alapszabályt. A kor igényeinek, a gyakran változó üzleti viszonyoknak meg-felelve a kamatláb felemelésének vagy leszállításának módját kellett megkönnyíteni, mert „a már fennálló s még folyvást szaporodó pénzügyintézetek élénk versenye mellett az intézkedés gyorsasága önfenntartási szükségét képez.” Így a közgyűlés helyett – melynek a hirdetmény kifüggesztése után négy héttel kellett összeülnie – ezentűl a nagyválasztmány intézkedett a kamatlábak változtatásáról, egészítették ki a 43. paragrafust. A 76. §. 1. bekezdése is változott: „Egy forinttól 2000 forintig terjedő betétek után annyi kamatot fizet az Intézet, amennyit a nagy választmány a 43. §-a értelmében az időnkénti pénzügyviszonyokhoz képest határozand, azonban ez intézet magának minden kölcsön után csak 1 százalékkal vesz több kamatot, mint a mennyit minden egyes betét után ad.” Ezért a 102. §-ból törölték a „minden betét után 6% kamat jár., kitélt.

Lássuk milyen módon osztották fel ekkor a tiszta jövedelmet. A mérleg kimutatása szerint az 1872. évről fennmaradt 6150 forint 54 krajcárból 600 forintot levontak, ebből 240 forintot Kovács Károly igazgató úr, 180 forintot Handler István gondnok úr, 180 forintot pedig a Takarékpénztár és könyvvizsgálattal 1872. évben foglalkozó három választmányi tag, Kaiser Zsigmond, Hubinszky Adolf és Weisz Ede urak kapták egyenlő arányban, tiszteletdíjként. (Kaiser Zsigmond időközben eltávozott, ezért az ő díjából 10 forint a helyette dolgozó Rosenberger Sándort illette.) A maradék 5550 forint 54 krajcárt az alábbi módon osztották fel. Tartalék alapra 1000 forint, az intézet hivatalnokai nyugdíj alapjára 1000 forint, jótékony célokra 1000 forint. Részletezve: a zalaegerszegi közös iskola javára 500 forintot, az új kórház alap javára 166 forint 66 2/3

krajcárt, a Stern család által alapított kórház javára ugyanekkora összeget adtak. A részvényesek között részvényenkénti kamat és osztalék fejében 2400 forintot osztottak fel.

Az igazgató következő, 1874. évi beszámolója szívesen és részletesen festette le a pénzügyi válság, „pénz calamitás” hatását az egerszegi intézményre.¹⁹ Nem csodálkozott azon, hogy a közgyűlés aggódott, a válság a „napilapok által még nagyobbítva s következeiseiben majd mindenki által közvetlen vagy közvetve érezve, s hazánkban még elemi csapások által is súlyosbítva az egész országot rémületbe ejtette...” De mindjárt meg is nyugtatta társait, mert „nemcsak hogy a forgalom, másfél százezeren felül szaporodott, hanem ezekkel karöltve a tiszta jövedelem is a múlt évikének megfelelő arányban növekedett. ...de nem mondhatni, hogy az úgyszólván az egész pénzvilág egén átvonult múlt évi vihar nyomtalanul vonult volna el. Többször és többféleképpen nyilvánult meg, legérezhetőbben a forgalom rendellenességében. Így míg a válság rémhírét követő egy pár hónapban nem csak a betétek szokatlan mértékben apadtak, de a hitel és bizalom megrendültével a betétek visszavétele is annyira megindult, hogy volt holnap, midőn a visszafizetés a betétet harmincezer forinttal meghaladta, addig néhány hónappal később s egyszerre oly összegben özönlött ismét a betét, mely a keresletet meghaladta. Ily rendellenességek kiegyenlítése az igazgató választmány legélesebb figyelmét és tevékenységét igénybe vette, s fel-használt mindent, az alapszabályok erejénél fogva.

Ezen eszközök pénz hiány esetében a pénz szerzés, pénz bőség esetében pedig a felesleg készlet biztos elhelyezése, mi mindkettő – válság idején – nem kis nehézségekkel jár – kölcsönt Bécsben kaptunk – az alacsony árfolyam miatt kár nélkül el nem árusítható értékpapírjainkat a nemzeti és a leszállító banknál. És pedig a sanyarú pénzügyviszonyokhoz képest – mondhatni legolcsóbb 6½-7½ % kamatra. És itt hálás elismeréssel kell megemlékezem Bécsben székelő honfiaink Stern bankár és Kaiser Zsigmond urakról, kik önzetlen szíves közvetítésüknek köszönhetjük e jutányos kölcsönt.

Több gond s nagyobb elővigyázattal jár a felesleg pénzkészlet biztos elhelyezése. És miután rendkívül válságos időben, mikor a legbiztosabbnak hitt alapon nyugvó pénzügyintézetek meginganak, a pénzeket ezeknél elhelyezni megnyugvással nem lehet: szabályilag kiszabott üzletkörünkél fogva nem maradt más mód, mint értékpapírok vásárlása. Vettünk tehát ilyeneket, s pedig nagyobb részt földterhermentesítési s kisebbben magyar vasúti kölcsönkötvényeket, mint legkisebb áringadozásnak kitétteket. És e rendesen csekély nyereséggel, sőt gyakran veszteséggel járó kényszer műveletek ellensúlyozására élt még az igazgatóság kamatláb meghatározási jogával is, s a viszonyokhoz képest a betéti kamatokat múlt évi aug. 15-től 7 %-ról 6 %-ra, a jelzálogos kölcsönök után 9 %-ról 8%-ra leszállította, s így maradt év végéig. Váltók és előlegek után 873. aug.15-től vett

9% kamatot, mely kamatláb augusztus 15-én leszállított 8%-ra s október 6-án felemeltetett 8½ %-ra.

Még az elsorolt intézkedésekkel sikerült az üzlet forgalmat úgy fenntartani, hogy az intézet a kikölcsönzéseket soha nem kényszerült megakasztani s hitelezői irányabani kötelezettségeinek pontosan megfeleltetett, addig ezt a magánosoknak az intézet iránti kötelezettségeiről – sajnos – nem jelenthetem, mert váltó óvásos az előbbi évekhez képest szokatlan számban, 450-en felül fordultak elő, s a kamathátralék 1576 ft 73 kr szaporodott. Veszteséget azonban a takarékpénztár se váltóban nem szenvedett, mivel óvás után mind kiegyenlítettek, se kamatokban nem fog szenvedni, mivel ezek a jelzálogok fölös értékével biztosítva vannak. Hanem van veszteségünk az értékpapírok árkülönbségében, mely veszteség az általános mostoha viszonyokban gyökerezvén elhárítása az igazgató választmány ereje körén kívül esik.”

A takarékpénztár tiszta jövedelme ekkor 7719 ft 76 kr volt. Felosztásáról az alábbiak szerint intézkedtek: 1/5-öd részét a tartalékalaphoz, 1/5 részét az intézeti nyugdíjalaphoz csatolták. A jótékony célokra járó 1/5-öd részt így osztották fel:

városi új kórház javára	100 ft
a Stern család által alapított kórházra	100 ft
a városi kiseddóvó alaptőkéjéhez	100 ft
a Zalaegerszegi városi jótékony nőegyletnek	100 ft
a Zalaegerszegi tűzoltó egyletnek	50 ft
a városi közös iskola alap javára	200 ft

Az ezen felül megmaradt összeget az újonnan felállított polgári iskola felszerelésére ajánlották. 2/5 részét a részvényesek közt a részvények arányában felosztották. A tisztviselők javadalmazását sem felelték, s 56 forintba került az a vasajtó, melyet „a felszaporodott üzletkönyvek elzárására használt fali szekrényre tűz elleni biztosítatás végett” szereltek be.

Az 1875. évi kereskedelmi törvény értelmében ismét megváltozott az alapszabályok jó néhány paragrafusa. A módosítások nagy része az elnevezések változásával kapcsolatos. A Zalaegerszegi takarékpénztári részvény *egylet* helyett *társaság* lett. A 14. §-ban választmány helyett ezután igazgatóság szerepelt. Az idők folyamán változott az igazgatóság létszáma is, ekkor éppen 26 tagban állapodtak meg. A 42. § szerint az igazgatóság titkos szavazás útján saját kebeléből választotta a takarékpénztár részvény társulat elnökét és két alelnökét, kiknek szükségképp zalaegerszegieknek kellett lenniük. Az igazgatósági választmány ekkor 12 tagból állt.

A kereskedelmi törvény jótékony hatással volt a pénzüzetek fejlődésére, így a takarékpénztárára is. A nagyválasztmány tagjai 1876-ban elérkezettnek látták az időt, Handler István igazgatóval az élen, a „közgyűlésnek irányt tenni, hogy egy alkalmas s jutányos áron megszerezhető lakháznak a Takarékpénztár részére leendő megvásárlására a választmány felhatalmaztassék.”²⁰ Ez nem történt meg, mert a májusi közgyűlésen csak egy lakosztály ideiglenes haszonbérleti szerző-

déséről ejtettek szót. A 325 forint évi bért Ánisics Dánielné asszonyságnak fizették.²¹ A helyiségek felújítására 897 forint 56 karjcart költöttek.²²

1878-ban Hubinszky Adolf elnök úr jelentette, hogy a szeptember 7-én megtartott igazgatósági ülésen megbízták azzal, hogy „özv. Anacsics Dánielné asszonysággal lakházának eladása iránt” érdeklődjön. „A tulajdonosnő asszonyság határozottan kijelenté, hogy lakházát 13 000 ft-on kívánja elárúsítani.”²³ A vásárlás fontosságát az alábbiakkal indokolják: „ezen takarékpénztár részvénytársaságnak a hurcolkodás nehézségei elhárítása miatt egy saját lakházra okvetlenül szüksége van. ...minden időben alkalmas, ...a kívánalmaknak megfelelő helyiséget kapni felette nehéz, ... hogy ezen jelenleg is (használt) helyiségnek czélszerű és szükséges berendezésére már 1000 ft-ot meghaladó költségeket is tett, - végre mert ezen takarékpénztár r.t. tekintélye is megkívánja, hogy ...egy saját tulajdonhoz tartozó lakházat szerezen.”

Tehát azt a házat akarták megvásárolni, melyben hivatali helyiségeiket is bérelték. A közgyűlés ehhez mégsem járult hozzá, mert a házvásárlást csak akkor látta időszerűnek, ha az intézményi tartalékalap tőkéje eléri a 40.000 forintot. 1879-ben Farkas Dávid igazgatósági tag ismét jelentette, hogy „özv. Anisits Dánielné hajlandó lenne ezen lakházát, melyben ezen takarékpénztár üzlet helyiségét tartja, 10.200 forintért örök árban elárúsítani.”²⁴ De ismét késlekedtek, s ennek a késedelemnek több oka is volt. Anisicsné 1876-ban 1200 forint kölcsönért folyamodott a takarékpénztárhoz. De mivel ingatlanai már 10.200 forint tőkével terhelve voltak, nem adtak neki kölcsönt,²⁵ s mint látjuk, a házat sem vásárolták meg. Az új tulajdonos Varga Vilmos, így tovább tőle kellett bérelniük a hivatali helyiségeket.²⁶ A város központjában lévő épület a Deák tér, a bíróság szomszédságában állt. Keletről a Kaszaházi (ma Bathyány) utca vezetett a szomszédos település irányába. 1878-ban Farkas Dávid igazgatósági tag, akinek az épület mellett volt háza,²⁷ ösztönözte, hogy „ezen takarékpénztári helység előtt lévő kertet körülkerítő léczek nyugati sarkára egy utczai lámpa” kerüljön, melynek költségéhez a pénztár 1/3 részben hozzájárulna.

1879-ben a takarékpénztár igazgatója, Handler István nem kis büszkeséggel tekinthetett vissza a pénzüzet 10 éves múltjára.²⁸ A kedvezőtlen pénzüszonyok ellenére a betéti tőke 677 000 forint, több mint ötszöröse az első évének. „Ezen kedvező eredmény mindenestre fényes tanúsága azon bizalomnak, mely intézetünk irányában a közönség részéről növekedő mérvben nyilvánult. A mennyire pedig a város és vidéke hitelígyeinek eleget tettünk, mutatja azon körülmény, hogy a váltókra és ingatlanokra kihelyezett, vagyis kikölcsönzött tőkék 600.000 ft-ra rúgnak. Az intézet saját vagyona mely kezdetben 20.000 ft alaptőkét képezett, ma 16.403 ft 69 kr-nyi, tartalék tőkével és nyugdíj alappal 12.017 ft 85 kr-nyi, összesen 48.421 ft 54 kr-t tesz.” Jótékony célokra, helybeli és országos közintézmények

segélyezésére az intézet fennállása óta tetemes összeget – 9438 forint 25 krajcárt - fordított. A részvényesek számára 10 éven át a részvények utáni osztalék 245 ft-ot jövedelmezett, vagyis az alaptőke átlag 24½ %-ot kamatozott.

Jótekonny célra is egyre többet tudtak költeni. 1878-ban a városi új kórháznak a legszükségesebb eszközök beszerzésére és folyó kiadások fedezésére 200 forintot, Stern család kórházának hasonló célokra 200 forintot, a tűzoltó egyletnek, de csak tőkésítésre ugyanennyit, a kisdodóvodának szintén csak tőkésítésre 200 forintot, a nő egyletnek folyó kiadásokra 60 forintot adományoztak. Zalaegerszegi városi házi szegények közti felosztásra a városi tanács kezeihez 40 forintot adtak. A jótekonysági számla terhére előre kifizettek a miskolci vízkárosultaknak 40, az egri vízkárosultaknak 25, a helybeli tűzkárvallottaknak 15, a helybeli és megyei mozgó-sított katonák részére 50-50 forintot.

III.

A viruló intézmény számára egyre fontosabbá vált egy saját székház birtoklása. 1881-ben végre az alkalmasnak tűnő, un. Hérics-féle ház megvételére került sor. A Kazinczy téri 10. házszám alatti, egyemeletes házat, a másik két oldalra néző melléképületeivel együtt 37.000 forintért árulták. Az igazgatóság javasolta a ház megvételét, több érvet is felsorolva közgyűlés meggyőzésére. Először: már 1880-ban elérték a 40 ezer forint alaptőkét, mely az 1879-es közgyűlés határozata szerint szükséges ahhoz, hogy önálló házat vegyenek. Másodszor: „a jelenlegi pénztári tetemes készpénzbeli készlet és a kereslet lanyha folyamata, a nagyobb károsodás elkerülése végett kénytelen volt az igazgatóság már eddig is tetemes összegű papírokat vásárolni.” Harmadszor: „ily jó, alkalmas helyen, szilárd anyagból, ily becsületesen épült” házat ritkán adnak el.²⁹ Negyedszer: megvásárlásával a befektetett tartalék alap sokkal biztonságosabban jövedelmezne, mint a tőzsde hullámzásának kitett állampapírokban.³⁰ Azt is javasolták, hogy a haszonbérletet is mondják fel, bár Varga Vilmos háztulajdonossal 1886-ig már meghosszabbították bérletüket 400 forintos haszonbéri összeggel.³¹ Úgy tűnik, a költözködésre mégsem került sor, a hivatali helységek továbbra is a megszokott helyen maradtak.

A házvásárlást tárgyaló közgyűlésre az alábbi 48 részvényest hívták meg: Árvay István, Boschán József, Boschán Gyula, Boschán Emil, Dr. Czinder István, Deutsch Manó, Derencsény Pál, Fischer László, Fischer Miksa, Farkas Dávid, dr. Gráner Mihály, dr. Gráner Géza, Gráner Jakab, Geiringer Zsigmond, Gráner Lipót, Hanty Ferenc, Hrabovszky Flórián, Horváth Miklós, Hubinszky Adolf, Heinrich Vilmos, Hanty Károly, Hidegh József, Kaiser József, Keresztury József, Lábodits József, Mayer Jakab, Dr. Mangin Károly, Miszory Ignác, Nagy Károly, Németh János, Österreicher Sándor, Österreicher Márkus, Páslek

József, Königmayer János, Rosenberger Sándor, Rosenberger Zsigmond, Rosenthal Ignác, Rechnitzer Miksa, Ragendorfer Samu, Rosenkranz József, Rosenthal Gyula, Schütz Sándor, Skublics István, Szigethy Antal, Ungár Frigyes, Weisz Ede, Weisz Sándor, Weinberger Herman. A résztvevők közül tizenöten annyira kedvezőnek tartották a vásárlást, hogy nyilatkozatot tettek: amennyiben a közgyűlés nem szavazza meg, akkor maguknak szerzik meg a kiváló épületet. Ám a részvényesek beleegyeztek a Hérics ház megvételébe, ezek után az igazgatóság feladata a ház célszerű és gyümölcsöző kezelése volt.³²

Gráner Mihály igazgatósági elnök az 1886. évi üzletforgalomról szólva ismét dicsérte a pénztár működését. Kiemelte a széleskörű bizalom megnyilvánulását, mely „kitűnik abból, hogy az osztrák-magyar bank városunkban bank mellékhelyet állított fel, s ennek vezetésével a takarékpénztárt bízta meg.” Beszámolt arról is, hogy ekkor már – legalábbis elvben - a négy éve vásárolt intézeti ház eladása mellett döntöttek. De az eladást felfüggesztették, míg a társulat „azon helyzetben nem lesz, hogy üzletét, egy akár saját tulajdonú, akár bérelt helyiségben, de végleg elhelyezheti.”³³ A házat ezért továbbra is haszonbérbe adták, erről tanúskodik egy 1887-ben megjelent hirdetés, mely az emeleti 6 szobás lakást kínálta bérbevétele.³⁴ Ez évben aztán végleg úgy döntöttek a részvényesek, hogy eladják a Hérics házat 38.591 forintért, s megveszik az eredetileg is megvásárolni kívánt egykori Anisits házat. A Deák Ferenc tér 448. számú ingatlanért ekkor már 21.748 forintot fizettek.³⁵

Majd az egyre gyarapodó befektetendő tőke, s az 1885-től rendezett tanácsúvá alakult megyeszékhely rangja is arra ösztönözte a vezetőséget, hogy új házat építsenek. Itt érdemes idézni az akkori hetilap, a Zalamegye „Lakás szükséglet” című vezércikkét.³⁶ Valószínűleg az újság alapítója és szerkesztője, Udvardy Ignác polgári iskolai igazgató fogalmazta. A város közönsége „száraz, egészséges lakások dolgában szenved.” Évről-évre nagyobb a baj, amit az évi egy-két építkezés, mely sok esetben nem egyéb pusztá átalakításnál, nem képes megszüntetni. „Ha visszagondolunk egy évtizeddel, az akkori idő nyújtotta kép alig szenvedett némi változást, pedig tíz év alatt városunkba több új hivatalt” szerveztek, s a lakásra szorulóknak száma is gyarapodott. „Ami a helyet illeti, eltekintve az új utcától s a múlt évben a pap-utca és fehéreképi-utca összeköttetése végett kihalított másik utcától,³⁷ melyek beépítésre várnak, s amely utcák száraz, jó levegőjű lakások építésére alkalmasak, - van még városunkban sok oly üres hely, melyekre legszebb és legkényelmesebb berendezésű házak volnának építhetők.” Ráadásul mindez könnyen megvalósítható, mert városunkban jó befektetés az építkezés. A többi hasonló városokhoz képest jutányosan kivitelezhető, s a száraz, kellő kényelmet nyújtó lakásokra nem egy, hanem tíz lakót is lehet egyszerre kapni olyan bérrel, mely az „építkezésbe befek-

tetett tőkénk után bizonyos oly hasznot szolgáltat, hogy avval teljesen meg lehetünk elégedve. Azt sem lehet mondani, hogy hiányzik az építkezéshez szükséges tőke. Csak egy pillantást vessünk a városunkban levő két takarékpénztár múlt évi mérlegére, s óriásinak találjuk azon összeget, mely a két helyen betétként szerepel.... Mennyivel üdvösebben cselekednének egyesek, ha az ott elhelyezett nagy mennyiségű tőkét mozgósítanák, s bérházak építésére fordítanák.” Igaz, sokkal kényelmesebb a betett tőke esedékes kamatait várni. Pedig sok tőkepenzes értékesíthetné pénzét „az építkezés által jobban, mint hogy heverteti holt tőke gyanánt s önértettel gondolhatja e mellett arra, hogy városának – eme szűkebb hazájának – emelésén is közreműködik.”

Bizonyos, hogy a takarékpénztár vezetősége is olvasója volt e lapnak, mely a „Zalaegerszegi Gazdasági Egyesület és a Zalaegerszegi Ügyvédi Kamara hivatalos közlönye” volt. Mindkettő társaság tagjaiból többen részt vállaltak a takarékpénztár irányításában. Építettek tehát.

Először azt tervezték - amennyiben a meglehetősen hiányosan fennmaradt jegyzőkönyvekből erre következtetni lehet -, hogy felépítenek egy új házat, mely az adóhivatal helyiségeit is magában foglalja majd. 1888-ban írásbeli ajánlatot tettek a Pénzügyminisztériumnak, hogy a „megyei központi adóügyi hivatalok számára ezen intézet kész egy, a város legalkalmasabb helyén és központján, a jelenleg használatban tartott térfogatú helyiségekhez hason nagyságú új lak s hivatalos helyiségeket építeni”, ha a minisztérium a helyiségekért azt a bért, melyet jelenleg is fizet, a továbbiakban is megígéri, ha a haszonbérletet hosszabb, legalább tíz évre biztosítja.³⁸

Gráner Mihály, az akkori elnök felkereste Budapesten a Pénzügyminisztériumot. Vitte az intézet tulajdonában lévő „városi belsőség és a rajta lévő épület vázrajzát, és térfogatát előtűntető okiratot”. Reményei szerint a lakhelyiségek térfogatára és minőségére nézve, a költségelőirányzatra, bérösszegekre és a haszonbérleti időre vonatkozóan megállapodásra juthattak volna, s a minisztérium segítene a tervek elkészítésében is.

Azonban a tervbe vett építkezési ügyre pozitív ajánlatot nem kapott. A Pénzügyminisztérium képviselője közölte, hogy tervet „saját szakközvegei által” csak saját építkezéséhez készíthetné. Az igazgatóban a megbeszélés mégis „azon meggyőződést érlelte”, hogy a minisztérium abban az esetben, ha „ezen részvénytársaság saját indulatából az illető kir. hivatal részére alkalmas lakhelyiséget építene, ezeket a m. kir. Minisztérium, előnyt adva egyéb magán Egyének ajánlata felett, a lehető legméltányosabb évi bér-összegért haszonbérbe veendi.”³⁹

Két hét múltán Weisz Ede vezérigazgató úr előterjesztette a ház építési tervrajzát.⁴⁰ Elhatározták, hogy betérjesztik az adófelügyelőségnek, megjegyezve, hogy a tervrajz szerinti hivatalos helyiségek 30 négyzetméterrel nagyobbak, mint a jelen hivatalok nagysága, s fel-

építésük 44000 forint építési költséget jelent. E tőke kamatozása az akkori 5%-os kamatlábat alapul véve 2200 forintot jelent, az adófelügyelőségtől pedig lakbér fejében csak 1780 forintot ígértek, ezért úgy döntöttek, hogy „az intézet saját és részvényesei érdekeinek megóvása tekintetéből a czelba vett építkezésbe a pénzügyi helyiségekre vonatkozólag nem bocsájtkozhatik.”⁴¹

A tervezett építkezést azonban mindenképpen meg akarták valósítani. Valószínűleg ekkortájt írták ki a tervpályázatot is. Az elkészült tervek és költségvetések beérkezési határidejét 1889. június 25-ében szabták meg.⁴² Júliusban megbízták Slaczer Miksa ácsmestert saját épületük és területe helyszínrajzával, valamint az utcák szélességének felmérésével⁴³, valamint Árvay István igazgatósági tagot, az építkezési bizottság választott elnökét, tudassa az igazgatósággal, hogy az építkezési terv és előirányzata „június 30-án” kezdve a rendkívüli közgyűlésen bármikor már tárgyalhatók lesznek.⁴⁴ A nyilvánvalóvá vált építkezés miatt az ügyvédi kamara értesítette a takarékpénztárt, hogy bérelt helyiségeit 1889. július 1-éig elhagyja.⁴⁵

Közben Zalaegerszeg város képviselőtestülete elhatározta, a pénzügyigazgatóság épületét maga fogja felépíteni. Ez a hír nem érthette meglepetésként a takarékpénztár vezetőit, hiszen virilisként az intézmény is képviseltette magát a testületben, s a vezetőségből is többen részt vettek a testület munkájában.⁴⁶ Így „ezen intézet már egyenesen csak a saját kényelmére, a város díszítésére, s a magán lakásokban mutatkozó hiányok pótlására szolgáló épület készítésére lesz utalva.” Döntöttek a beérkezett tervekről is. „A szakértők által bemutatott tervek közül az első díjat nyert Hencz Antal-féle tervet a második emelet elhagyásával, teljes terjedelmében” elfogadták.⁴⁷ A hetilap közölte a július 14-ei rendkívüli közgyűlésre szóló meghívót, melynek feladata, hogy határozza meg, „melyik terv szerint, mi módon építtessenek.”⁴⁸ Akkor elhatározták „a takarékpénztár ... palotájának még a nyár folyamán eszközlendő építését... Előzőleg azonban a tervet a terv készítőjének és a kiküldött szakbizottság véleményes jelentése alapján leendő átalakításra, illetve némi hiány pótlása végett kiadta.”⁴⁹

A hiányosan fennmaradt jegyzőkönyvek és iratok nem teszik lehetővé az elfogadott terv ismeretét. Alkotója az akkor megveszerte ismert Hencz Antal (1839-1899) keszthelyi építész volt, aki korábbi lakhelyén, Nagykanizsán is nagy tekintélyt vívott ki magának. Keszthelyen jeles közéleti személyiség, a gazdasági akadémia építkezéseinek fő vállalkozója volt, ő tervezte 1893-ban a Festetics kastély kapuját és az udvari díszkutat. Egerszegi építkezésekre is pályázott. A Zala Megyei Levéltárban fennmaradt 1888-ból az új megyeháza építésére meghirdetett pályázatra készült több tervrajza és műleírása is. Pályázata sikertelen volt, mert nem az ő, hanem Rauscher Miksa, az igen jó nevű, ismert szombathelyi építész munkáját fogadták el. Ebben közrejátszott az is, hogy Hencz Antal körömszakad-

táig védte elképzelését egy valóban rangos, kétemeletes épületről. Véleményéről így próbálta meggyőzni a megyei urakat: „Azt, hogy kétszintes építési mód mellett ugyanannyi használható helyet olcsóbbért lehet előállítani, mint földszintes vagy csak egyemeletes épületben, minden ember el fogja ismerni. Így tehát a költségvetés, vagyis a pénzügyi tekintet épen nem szól a két emelet ellen. ...A kétemeletes terv előnyei tehát: tekintélyesebb külső, olcsóbb kiállítási ár, nagyobb tűzbiztonság. ... Ehhez jön még a messzebb jövőre való tekintet, a mennyiben előbb utóbb a régi Quartélház is újra épül és az Arany Bárány vendéglő is valószínűleg kétemeletes palotává emelkedik: akkor az alacsony megyeház igen szegényesen fogja kivenni magát.”⁵⁰ Nyilvánvalóan ehhez hasonló előrelátás miatt tervezett a takarékpénztár számára is kétemeletes épületet, hiába.

A takarékpénztár árlejtési hirdetése az alábbiakat tartalmazta: „A zalaegerszegi takarékpénztár részvénytársaság egy egyemeletes bérházat épített, melynek 32.000 ft-ig terjedő összes építési munkáját, bele értve az anyag beszerzést is egy vállalkozónak írásbeli árlejtés útján adja ki, fenntartván magának az ajánlatok közti szabad választási jogot.

Terv, költségvetés és építési feltételek folyó Julius hó 28-ától Augusztus 6-áig a zalaegerszegi takarékpénztár r.t. hivatalos helyiségében betekintheők. Az árajánlatok 1600 ft bánatpénz becsatolása ...mellett fogadhatnak el. Az építés azonnal megkezdendő és még ez évben fődél alá hozva jövő év május hó 1-ére végzendő be.

Vállalkozó tájékoztatásul kijelenti a takarékpénztár, hogy az építés jövő évben tovább is folytatva lesz, mintegy 20.000 fnyi költség erejéig, mely építés annak idejében új árlejtés vagy esetleg szabad alku útján adatik ki.”

Az építendő bérház kivitelezésére hat ajánlat érkezett. Köztük a nagykanizsai Morandini Románé, valamint Hagymásy Gyula és Gráner L. fia vállalkozóké. Az utóbbi zalaegerszegi vállalkozók, „mint legutányosabb, s előnyösebb ajánlattevők” nyerték el a megbízást, 35.663 forint „átalány” összegben.⁵¹ Akárcsak a megbízók, ők sem gondolták, hogy ilyen nehézkesen zajljon, sok gonddal küszködő építkezésbe vágtak bele.

A későbbi feljegyzések tanúsága szerint ennek okozói részben a másik felkért készthelyi építész, Schadl János, részben a vállalkozók maguk voltak. Pedig a készthelyi gazdasági akadémia tanárát, a jó nevű, sokat foglalkoztatott építészt kérték fel az építkezés szakmai felügyeletére, aki ugyanekkor két jelentős épület tervezőjeként volt ismert városunkban. 1889-ben épült a Kazinczy téren a pénzügyi palota, 1890-ben mögötte a központi elemi iskola.

A következő közgyűlésen⁵² olvasták fel a városi szépművészeti bizottság 1889. augusztus 20-án felvett jegyzőkönyvét, melyben engedélyezték az intézeti bérház építését. A jelenlévő Háczy Kálmán, a bizottság elnöke, Hajik István és Kovács László bizottsági tagok a

tervek alapos áttanulmányozása után az alábbi kitételeket tették: „a vállalkozó köteles a most meglévő régi épület délnyugati sarkánál 30 cm beugrót betartani a végleges építésnél, a mostani kapu sarok keleti sarkánál ellenben 6 centiméter kiugrást Farkas Dávidné öngagsága háza sarkával egyenes vonalban.”

Még az augusztus 6-i ülésen döntöttek arról, hogy az újonnan felépítendő bérház helyén akkor még álló régi épületek anyagát 663 forintnyi összegben Hagymásy Gyula és Gráner L. fia cég kapja meg, ha azt saját maguk lebontják és elhordásáról is gondoskodnak. Ugyanekkor felhatalmazták az elnökséget, hogy az építőmesterek által készített építkezési terveket és költségvetéseket „ezen intézet kizárólagos tulajdonában megőrzés végett az irattárban,„ helyezték el.

Az építkezés felügyeletével megbízott „Schadl tanár úr” szerint az emelendő épület előnyére szolgálna, ha az alapozásnál, ott, ahol a talaj lazasága megkívánja, téglá helyett beton alapzat rakatnék, továbbá a földszinti lakásoknál a tervezett boltozat helyett vasgerendázatot használnának, mert így a szobák belső térfogata - úgy a magassága nőne. A többlet költség sokszorosán megtérülne az előnyökben. A takarékpénztár építési bizottsága elfogadta a javaslatot.

Ugyanekkor a város polgármestere, Kovács Károly is levélben fordult a takarékpénztár vezetőihez, kérve, hogy a pénztárépület déli homlokzata előtti kertet a város részére „szabad térül engedje át”, mert azt a jelenlegi térhez csatolva „az újonnan építendő takarékpénztári palotát még díszesebben kiemelő térére” változtatná. Ez a „Deák szobor sétánnyal együtt nemcsak városunkat teszi kiválóbbá, de a takarékpénztár épületét is szépítené, s impozánsabbá tenné, értékét növelné.”

Sajnos a tervrajzok, költségvetések nem maradtak fenn, a jegyzőkönyvekben leírt, az építkezésre vonatkozó utasítások pedig, részben a körmönfont jegyzőkönyvi szövegek miatt, elég nehezen értelmezhetők. Álljon itt egy példa a szeptember 14-i jegyzőkönyvből: „A felügyelőség utasította a megbízott műépítész urat, ...hogy a közgyűlés által elfogadott eredeti építkezési tervnek az általa újabban tervezett módosítása tekintetbevételével, az elfogadott régi terv szerinti, folyamatban lévő alap építkezést akként készítse, hogy az egész épületnek az újabban tervezett módosítás szerint a Flórián képig leendő esetleges kiterjesztése annak idejében akadály nélkül fogantatosítható.” Erről sürgősen szavaznia kellett a közgyűlésnek, mert az épületnek november 15-ig tető alá kellett kerülnie.⁵³

Egy december 22-én jegyzett, kézzel írott lakbérleti hirdetmény az újonnan épült házban 1890. május 1-től kezdve kiadó 5 lakást ismertette.⁵⁴

Az 1. számú földszinti lakrész, mely a Kaszaházi utcára nézett, 3 utcai szobából, egy udvar szobából, egy előszobából, egy éléskamrából, egy fa és borpincéből, egy árnyékszékéből, egy közös mosókonyhából és padlásrészből állt. Évi bére 500 forint.

A 2. számú földszinti lakrész, mely a megyeház felé né-

zett, öt szobából, egy cselédszobából, egy előszobából, egy konyhából, egy éléskamrából, egy padlás-részből, bor és fa pincéből, egy árnyékszékből, egy közös mosókonyhából állt. Évi bére 650 forint.

A 3. számú, az emeleten lévő lakrész, mely a megyeházára nézett, teljesen megegyezett a földszinti 2. számú lakással, évi bére 600 forint.

A 4-es, megyeházára néző lakház két szoba, egy cselédszoba és egy előszoba, és a mellékhelyiségek. Bére 250 forint.

Az 5-ös számú lakás az emeleten a Kaszaházi útra nézett, megegyezett a földszinti egyes lakrészszel. Bére is ugyanannyi volt.

A lakások iránt nagy volt az érdeklődés, de felmerült az építkezés körüli első apróbb gond. Szalay Ferenc ügyvéd, Farkas Dávidné képviselője közölte, hogy kisebbik lakháza konyhájának megvilágítását a mesgye szelén felhúzott magas tűzfal "tetemes részben elvonta." Kérte, hogy a tetőablak felszerelésének költségeit a takarékpénztár vállalja. A vezetőség azt határozta, hogy bár ez nem kötelessége, ám a jeles férfiú iránti kegyeletből 40 forinttal támogatják az özvegyet. Egyébként a tetőablak ára 54 forint volt.⁵⁵

Az újabb építkezési szakaszra vonatkozó versenytárgyalási hirdetés megjelent a Zalamegyében és a Vállalkozók Lapjában is. Három ajánlat érkezett, Kováts László és társai, Morandini Román nagy-kanisai, és ismét Hagymásy Gyula építész és Gráner L. fiai helyi vállalkozóké.⁵⁶ A tervrajzokat csak a következő gyűlés után adták át Schadlnak, hogy azokat dolgozza át, s a takarékpénztár helyiségeinek végleges beosztását is rajzolja be. Felkértek egy bizottságot, hogy a tervezett két alternatívát vizsgálja át. A bizottság tagjai: Lányi Kálmán főmérnök⁵⁷, Haerlin Vilmos vasúti főmérnök, Hagymásy és Gráner urak, mint a kivitelért egyedül felelős építő mesterek.⁵⁸ Úgy ítélték, hogy a terv az adott körülményeknek megfelel, „igen célszerű és egyszerű beosztása mellett sem szerkezeti, sem esztétikai szempontból kifogás alá nem esik.” Az április 20-i rendkívüli ülésen Schadl János személyesen megjelent, bemutatta a 2. alternatíva szerinti tervet: a pince, földszint és emeleti helyiségeket magában foglaló alaprajzot. Az építkezés kivitelezésével továbbra is a legolcsóbb Hagymásy-féle céget bízták meg.⁵⁹

Folytatódott tehát az építkezés, de valójában ekkor kezdődtek a problémák. Schadl János építész sűrűn kellett, hogy az építkezéshez szükséges részletes tervet és rajzokat június 22-ére feltétlenül készítse el, mert ha nem, ezt kénytelenek lesznek egy harmadik szakértővel elkészíttetni, és az ezzel járó költségeket a neki ígért díjazási összegből fogják levonni. A következő ülésen már arról számolhattak be, hogy a Schadl János a részletes alap tervrajzot beküldte, s azt kézbesítették Hagymásy Gyulának.⁶⁰

Időközben kiderült, hogy Schadl János nem fogadja el a folytatólagos építkezés szakfelügyeletét. Ezért megbízták Rosenberger Sándor helyettes elnököt, hogy

mihamarább szemeljen ki erre a feladatra egy „szak-egyéniséget”, s kössön vele szerződést.⁶¹ A választás a korábban már kisebb munkákkal megbízott Simmer József ácsmesterre esett, e miatt Hagymásy építész hevesen tiltakozott. Okát így magyarázta: 1890. június 14-én aláírt szerződés szerint elvállalták a takarékpénztári épület második részének kivitelezését. A szerződésben nem volt megnevezve a felügyelő neve. „Most meglepetve tapasztalják, hogy Schimmer Józsefet nevezték ki. A vezetőség megígérte, hogy semmi esetre sem fog Schimmer József ácsmester személyében kirendeltetni, hanem olyan egyén fog lenni, a ki Hagymásy Gyula építész úrral magasabb fokú, vagy legalábbis azonos képesítéssel fog bírni. Ő egyrészt nem rendelkezik olyan szakképiséssel, hogy elbírálhassa, vajon az építés csakugyan az átadott terv szerint történik, másrészt pedig alulírottakkal ellenséges viszonyban áll. Ha megbízását nem vonják vissza, felmondanak, s benyújtják kártérítési keresetüket is.”⁶² Bizonyára sikerült kibékíteni őket, mert a továbbiakban is Simmer ácsmester szerepelt bírálóként, aki elismert iparos lett, hiszen 1891-ben az ipartestület elnöke.⁶³

Hamarosan felkérték Brenner József szombathelyi műépítész, hogy vegyen részt az intézeti bérház felülvizsgálatára meghívott szakbizottságban. Bizonyára ismerték, ő volt kivitelezője a városunkban 1873-ban felépült polgári fiúiskola mutatós épületének. Elvállalta a felajánlott munkát.⁶⁴

Közben ismét változtatni kellett a székház kialakításán. Erről Weisz Ede vezérigazgató úr számolt be. Az épület déli szárnyának építésekor az utcai terepviszonyok, s a templommal szemközt lévő szabad városi tér vízmértéke lehetetlenné tette, hogy az eredetileg ide tervezett bolthelyiségek elkészüljenek. Ezért Schadl építész áttervezte a belső falazást, és a földszintre tervezett boltok a takarékpénztár hivatali helyiségeivé, az eredetileg hivatalnak szánt helyiségekből pedig egy lakás lett. A változtatás nem érintette az eredetileg kalkulált költségeket. Az igazgatóság ezt elfogadta, ám kérték Schadlt, hogy javítson tervén, persze a költségvetés betartásával, mert az teljesen felesleges, másrészt használatatlan lakrészeket is feltüntet.⁶⁵

Az 1890. augusztus 27-én tartott rendkívüli közgyűlésen jelen voltak: Weisz Ede vezérigazgató, Gráner Jakab, Kaiser József, Rosenberg Sándor, Horváth Miklós, Rechnitzer Miksa, Szalai Ferencz, Dr. Gráner Adolf, Fischer László, Heinrich Vilmos, Stern Farkas, Nagy Károly, Dr. Boschán Gyula, Thassy Kristóf, Weisz Sándor igazgatási tag urak, továbbá dr. Czinder István, Hanty Károly és Oesterreicher Márkus felügyelő bizottsági tag urak, és Policzer József főkönyvelő, ezúttal helyettesített jegyzőkönyvvezető. Weisz Ede felolvasta az augusztus. 25-én tartott bizottsági vizsgálat eredményét. Elhatározták, hogy a szükségesnek talált, és végérvényesnek tekinthető vizsgálatot a megjelenő szakértőkkel úgy kell elvégezni, hogy az szeptember 14-én már tárgyalható legyen. Már többszörösen sürgették,

hogy a kész épületrésznek collaudálását⁶⁶ vagy az igazgató úr, vagy a már kiszemelt vagy esetleg más idegen szakértő egyénnel mihamarább foganatosítsassák. Továbbá elhatározottak, hogy ezen módosított építkezési tervrajzoknak meg-bíralására és felülvizsgálására, valamint ezen módosított tervezetből felmerülhető költség-előirányzatnak elkészítésére Brenner János szombathelyi, Morandini Román nagykanizsai és az Országos Mérnök Egyesület egy kiküldendő tagjából álló hármas szakértői bizottságot hívnak meg. Azonban ha közülük bármelyik nem jelenik meg, a jelenlévők felülvizsgálatát akkor is végérvényesnek fogadják el. Ugyanekkor Weisz vezér-igazgató le akart mondani az építészeti bizottság elnöki tisztéről, de lemondását nem fogadták el. Segítségül ki akartak nevezni még egy tagot, Dr. Hány István részvényest az építkezési hármas bizottságba, de ő sem vállalta. Mégis eldöntötték, hogy a gondok ellenére szeptember 14-én kifizetik a vállalkozókat.⁶⁷

A hiányos jegyzőkönyvi adatok arra utalnak, hogy mind a vállalkozók, mind az épület tervezőjének működése problémákkal teli. Ezt erősíti meg, hogy három nappal később Isoó Alajos titkár és ügyész is bejelentette, hogy lemond az építkezési hármas bizottságban betöltött tagságáról. Társai ebbe sem egyeztek bele.⁶⁸

Hamarosan elkészült a Magyar Mérnök és Építész Egylet kiküldöttje, Nedtvich Gusztáv és Morandi Román urak szakvéleménye az intézeti bérház épülőfélben lévő azon részének átalakításáról, ahol eredetileg bolt-helyiségeket terveztek. A szakvéleményt sajnos nem ismerjük, de valószínű, hogy elfogadták, mert a jegyzőkönyv nem szól róla.⁶⁹

Októberben újabb nehézségek támadtak az építkezés körül. „Simmer József helybeli ácsmester, a folyamatban lévő intézeti építkezés felügyeletével megbízott szakközeg írásbeli jelentése szerint az építkezés színhelyére lerakott, s ide felhasználandó faanyag oly rossz minőségű, mely a szerződésbeli kikötésnek nem felel meg.” Az ácsmester ezt így fogalmazta meg: „a Stakatór fák oly rossz fajta fa, hogy sokkal rosszabb minőségű, mint a Göcsei fa, igaz, hogy a fa Domboruból érkezett, de nem Stájer országi fa.”⁷⁰ Az igazgatóság döntött: az építkezés színhelyére már lerakott, - s netán még ezután is ideszállítandó hason minőségű építkezési fa anyagokat nem fogadja el, - és ilyeneket épületére felrakatni meg nem enged.⁷¹

Ugyanekkor Weisz Ede vezérigazgató úr bejelentette: „Benkő Károly, az Országos Magyar Mérnök-és Építészegylet tagja a már kész épület collaudirozásához megérkezvén az összes építkezési iratok, tervek és a már kész épület beható megvizsgálása után kijelentette, miszerint azon okból, mert úgy az építési általános vázrajz, mint a részlettervek, mégis a költségvetés hiányos volta miatt a collaudírozást mindaddig, míg ezen alapokiratokat ő a tényleges állapot szerint helyesbíteni és kiigazítani nem fogja, nem teljesítheti. Ezen munkálatok pedig tetemes időt és fáradságot fognak igénybe venni

leendő díjaztatása sokkal tetemesebb összegbe fog kerülni, mint kerülné akkor, ha az építész vázlat, terv és költségvetés rendesen az illető által elkészített” volna. Így meg kellett állapítani azokat a költségeket, melyek a hiányos vázlat, terv, és költségvetés helyesbítéséhez szükséges munkálatok miatt felmerültek. Vonatkozott ez a Haerlin vasúti mérnök út által készített számításokra, az építés alatt álló újabb épületek terveire és kivitelére, az árkülönbsége, mely az eredetileg boltokra tervezett lakrész átváltoztatása folytán felmerültek.

Hagymásy Gyula válaszolt a födémfák felrakását megtagadó rendelkezésre, azt állítva, hogy a beszerzett faanyag jó, s Simmer ácsmester nem alkalmas azok megítélésére. Az intézet képviselői mégis kijelentették, hogy az újabban hordatott födémfákat csak akkor fogadják el, ha minden második darab „egy, egész erejében meghagyott stukatúr fával pótoltatik.”⁷² Így az igazgatóság óhaja szerint az újonnan készült épületre a födémgerendák minden második ácsolt, nem pedig fűrészelt darabból készült. A vállalkozók bemutatták számlájukat a nekik már kifizetett 1200 forintról. Benkő Károly mérnök és építész egyleti tag szintén 1200 Ft-ot kapott munkájáért.⁷³ Felmérése szerint 34 ablaknál talált repedést, s egyéb apróbb hibák is voltak, amiért pénzbeli visszatérítést kértek a kivitelezőktől, miszerint 39.848/92 forintból 331/02 visszatérítendő volna.⁷⁴

Hagymásy Gyula és Gráner Adolf egy decemberi levelében kérték a takarékpénztár vezetőit, hogy tudassák velük Benkő tanár úr végleges elszámolását, valamint a felmerült többletmunkák költségét is: mi történjék a déli oldalon előbb ajtóstul felvett és most ablakokká átalakított hét ablakkal, hogy a szükséges megrendeléseket megtehessek, s milyen legyen a takarékpénztár helyiségeibe vezető ajtó. Ha nem kapnak választ, írták, saját belátásuk szerint döntenek.⁷⁵ A vállalkozók kérték a déli szárnyban az eredeti építkezési tervtől eltérő változtatásokkal járó munka és anyagkülönbözet kiszámítását is. (Az új terv szerint a szögesebb öntött vasgerendára már nem volt szükség, ezért kérték az új költségvetés készítését.)⁷⁶

Az építkezés befejezéséhez közeledett, a vállalkozók egyik levelükben kiegészítésre törekedtek megbízóikkal. „Tisztelettel alulírottak, midőn a Zala-Egerszegi takarékpénztár részvénytársaság bérházának felépítését elvállaltuk, a legjobb akarattal voltunk eltelve, hogy tehetségünk szerint mindenben a legjobb és legszebb munkát fogjuk teljesíteni, és hogy az általunk nagyrabecsült intézet teljes megelégedését minden irányban kivívjuk.”⁷⁷

A továbbiakban azonban hangsúlyozták, hogy a Benkő tanár úr által felrótt hiányosságokért tulajdonképpen az építkezést felügyelő Schadt János építész a felelős, akinek utasításait „a szerződés szerint feltétlen követni tartoztunk.” Ennek ellenére ígéretet tettek arra, hogy a feltüntetett hiányosságokat kijavítják, s az 1890. november 29-i végelszámolás összegét elfogadják.

Mindenesetre nem csoda, hogy ezek után a keszthe-

lyi építésztlől a közgyűlés megtagadta a 200 forint munkadíjat, melyet munkája ellenértékeként kért levélben, mivel köhögése miatt nem jöhetett Egerszegre. "Tekintettel, hogy Schادل tanár úr a folytatólagos építkezéshez szükséges részletterveket még eddig be nem szolgáltatva, kívánsága nem teljesíthető, és pedig annál kevésbé, mert a már befejezett építkezéshez sem készítette elő a részletterveket, és ezek hiányában a felülvizsgálat alkalmával oly tetemes költségeket volt kénytelen az intézet tenni, melyeket csak az építkezést vezető tanár urat lehet okozni."⁷⁸

Ekkor már egymás után jelentkeztek a lakások jövőendő bérlői. Fischer Miksa a kaszaházi utcára néző lakrészt óhajtotta kivenni évi 400 forint bérért.⁷⁹ Dr. Obersohn Mór, a város egyik legjobb módú ügyvédje, levélben jelezte, hogy az újonnan épült bérházban a két kapu közötti, 3 utcai, egy udvari szobából és a szükséges mellékhelyiségekből álló lakást 5 évre kibérelné 450 forintért. Kérte, hogy a lakáshoz szükséges árnyékszék a takarékpénztár a saját költségén állítsa fel, valamint felesleges volt számára a konyha és az előszoba között tervezett előszoba, s így két felhúzendó fal is. De nem akarja az igazgatóságot lekötöztetni, írta, az épület elkészülte után venné át a lakást. Bizonyára mégis sikerült „lekötöztetni” a vezetőséget, ám továbbra sem volt teljesen elégedett a lakásával. Morandini Tamás építési vállalkozó 1893-ban kérvényezte, hogy dr. Obersohn lakásában egy a konyhából a hálószobába vezető tapétajátót készíthessen, mely olyan „szolidan” készül majd, hogy a takarékpénztár kényelmét semmiképp nem zavarja.⁸⁰

A takarékpénztár 1890-i jelentésében összefoglalta az intézmény működését, s kitért az építkezés bírálatára is. „A bizalom az intézet irányába évről-évre fokozódik, mert úgy a betevő, mint a hitelt kereső közönség érdekeit egyaránt szem előtt tartja. A betevő közönség kielégített azon készséges eljárás által, hogy a betett összegek azonnal, minden felmondás nélkül visszafizettetnek, mely cél csak a mindenkori nagy pénz-készlet által érhető el. A hitelt kereső közönség érdekeit pedig az által támogatja, hogy az ingadozó kamatlábat mindig a bank kamatlába szerint szabályozza, és így az iparos és kereskedő, valamint földbirtokos osztálynak kedvező feltételek mellett hitelt nyújt úgy, hogy az intézet évről-évre városunk és vidéke nemzetgazdasági életének hasznosabb és hathatósabb tényezőjévé válik.” A jelentés elégedetlen az elért eredménnyel, mert hasonló intézetek jóval kisebb forgalommal is nagyobb eredményt értek el. De ez is azt bizonyítja, hogy az intézet fő célja nem az, hogy minél nagyobb osztalékot szerezzen részvényeseinek, hanem igyekszik kiérdemelni a közönség bizalmát és megbecsülését. Megállapítja, hogy az építkezésbe fektetett nagy tőke igen silány jövedelmet hozott, „a bérház úgy tervére, mint kivitelére nézve sikerültnek nem mondható. Azonkívül a vállalkozók szerződés ellenes munkákat vittek véghez, melyeknek szerződés szerinti előállítására most már nagy költséggel és

nehézségekkel, valamint a bent lakó felekre nézve nagy kellemetlenségekkel volna összekötve.” A vállalkozók azonban ragaszkodtak a hibák kijavításához, s ekképpen a levonás nélküli teljes bérhez, holott ezt nem tudták teljesíteni.

A jelentés szerint a befejezett építkezés tervekkel, építkezési és felülvizsgálati költségekkel együtt 44.000 forintba került. Ez az összeg az épület méreteihez mérten nem számított különösen nagyra. Összehasonlításképpen: Cegléden ugyanekkor írtak ki pályázatot takarékpénztár tervezésére. A tervpályázat bírálata megjelent az Építőipar című szakfolyóiratban.⁸¹ A 14 bérházterv költségvetési összege két- háromszorosa az egerszegi székház költségeinek, igaz, üzleteket, kávéházat is terveztek a lakások mellé. A sok pályázó és a nagyralátó tervek ellenére Cegléden csak 1905-ben épült fel a takarékpénztári székház, melyben ma szintén múzeum működik.

Visszatérve székházunkhoz, 1891. januárjában újabb kifogás érte a vállalkozók intézkedéseit, melyre így válaszoltak: „a tekintetes igazgatóságnak azon megjegyzésére, hogy az ajtó és ablak faminőségét illetőleg sem fogadtuk el, hogy dacára a szerződésüknek és költségvetésüknek, melyben a fát illetőleg „csak” szurkos fenyő van elő írva, mi még is domború 5 cm-es vörös fenyő pallókból készítettjük úgy az ablakokat, mint az ajtókat, tehát ezen kifogást nem fogadjuk el, és azokat a bemutatott minta szerint fogjuk elkészíttetni. Ami pedig a méreteket illeti, azt nagyobb vagy kisebbre nem vehetjük, mint már a fennálló épületben meg van.”⁸²

Az építetők egy februári ülésen végül jóváhagyták azt a múlt évi november 19-én hozott határozatot, hogy a már kész épületrészért megjáró építési összegnek jogosan és a szerződés szerint is visszatartható 10 %-a most már leszámolásra kerüljön. Utasították az igazgatót, hogy az intézeti belsőségnek bekerítését az utca színe felől téglafal alapzatból álló vasrácsozattal, úgy a földszinten, mint az emeleten az udvarra néző folyosó árkádokat pedig felnyitható üvegablakokkal lássa el.⁸³

A takarékpénztár elnöksége nyáron újabb szak-értőket küldött az építkezés felülvizsgálására. Sipos János asztalos, Salczer Miksa ácsmester, Varga György kőműves, Baly Béla lakatos az alábbi „Lelet”-et adták: „Allolítottak az épületet minden részében megtekintvén, általánosan ol[y] hibák mellet rossz anyag vagy rossz munka által volna nem léteznek...”⁸⁴

Németh Elek főjegyző 1891 júliusában jelentkezett az első emeleti háromszobás, cselédszobás lakásra. 1891. november 1-étől óhajtotta bérelni, évi 250 forintért.⁸⁵ Schmidt József tanár szintén júliusban egy 3 szobás, földszinti lakást választott a „mostan épülő” házban.⁸⁶ Ez utóbbi kitétel arra utal, hogy a ház építkezés munkálatai valójában 1891-ben még zajlottak. Dr. Gráner bérlő 1891 nyarán panasszal élt. Lakásában a Kaláni vaskályhagyárból származó kályha kőszén és koksztüzelésre nem volt alkalmas. Ezért kérte, hogy az építő vállalkozó Friedlandi kályhát állítson helyette.

A takarékpénztári helyiségek berendezését Anton Irschik grazi asztalosmester készítette.⁸⁷ A festési munkálatokat Klosovszky Ernő festőmester végezte. Számolója felsorolja az épület újabb szárnyának összes helyiségét. Földszinti takarékpénztári helyiségek: tanácsterem „csinos befestése”, elnöki és igazgatói szoba, kezelő helyiség, bejárati helyiség. Földszinti lakások: 8 szoba, 2 előszoba, 2 folyosó, 1 nagy folyosó. Emeleti lakások: 14 szoba, 2 folyosó, 1 előszoba, 2 nagy folyosó. A számlaadás időpontjában, 1891. július 23-án használt takarékpénztári helyiségek: 4 utcai szoba, egy udvari szoba, 1 folyosó. Az eddigi munkákért 661 forintot, az Ischik-féle bútorok festéséért 200 forintot kért.

A lakók és ügyfelek komfortérzetét fokozhatta, hogy 1891 szeptemberében aszfalt járda készült az épület főhomlokzata előtt.⁸⁸

Hamarosan elkezdődött városunkban egy másik nagy középület bővítése. Közvetlenül a takarékpénztár bérházának nyugatra néző főhomlokzatával szemben, 1892-ben felépült a régi megyeháza épületének toldásaként a bíróság új szárnya. Így a rangos épület továbbiakban a meglehetősen szűk Várkör utcára nézett.

Nézzük meg alaposabban az eklektikus stílus jegyeit magán hordozó, U alakú, három traktusos „palotát”. Főhossza 67,4 méter, oldalhomlokzata 29,4 méter, az oldalszárnyak homlokzatszélessége 14,7 méter, a szárnyak udvari hossza 14,8 méter, az udvari főnézet hossza 38 méter. Udvar felőli, keleti oldalán lévő homlokzati fallal határolt közlekedő folyosóval, a két szárnyépület részben közép folyosós kialakítással.⁸⁹ Az északi főhomlokzat két nagy kapuján keresztül lehetett a bérlakásokat megközelíteni. Az emeletre a baloldali ajtóhoz közeli szögletes kiképzésű lépcsőházban, valamint az újabban épített déli szárny ívelt falkiképzésű, szűk lépcsőházában lehetett feljutni. A déli szárnyban alakították ki a takarékpénztár helyiségeit, ahová a főhomlokzaton nyitott keskeny, ablaknyi szélességű bejárati ajtó vezetett. Az épület déli főhomlokzata 1-5-1 tengelyes, a földszinti rusztikázott falsíkon félköríves záródású ablakok, ballusztteres mellvéddel. A sarokrízalitek emeletén jön oszlopfejes, aedikulás ablakok. Húzott, konzolos főpárkánya fölött attika falazat, sarokrízalitek fölött ballusztteres, váza-díszes, pártás felépítménnyel. Ez középen íves záródású, rajta a kőváza alatt a takarékpénztár jelképe, a méhkas, alatta az intézmény neve. Hosszanti főhomlokzata egyszerűbb, alján egyenes záródású, ablakok, a kapuk feletti timpanont füzérek díszítik, a közepén egykor a takarékpénztár jelképező embléma állhatott. Felettük a két-két ablakot füzérral díszített, ívelt timpanon zárja le Az emeletén timpanonos záródású, keretelt, kötényes ablakok. Az északi sarokrízalitek feletti homlokzaton egyszerű, ballusztteres attika. A szárnyépület keleti homlokzata 1-3-1 tengelyes, emeletén ívelt timpanonos ablakok, középtűt a sarokrízalitek tetején látható attika felépítménye ismétlődik. Udvari középső traktusa árkaos, az árkaos oszlopfejes lizénákkal tagoltak, az íves ab-

laknyílások között a földszinten pálmaágak közötti ovális, domború címerpajzson TP betűk, az emeleten virágkoszorúk.⁹⁰

IV.

A város megbecsülte a reprezentatív épületét, igyekezett karbantartani környékét. Kovács Károly polgármester határozatban értesítette az érintett ház-tulajdonosokat a teendőkről. Flesch Adolf városi mérnök 1893. július 3-án számításai szerint a „Kaszaházi utca nyugati oldalán a folyók szabályozása és a gyalogjárda hasznavehető állapotba” hozásához szükséges kavics „nevezetesen a takarékpénztár előtt 25 köbméter, Farkas Dávidné háza előtt 14, Horváth József ügyvéd háza előtt 8, Kovács Kálmánné háza előtt 13 köbméter...” A polgármester kérte a háztulajdonosokat, hogy a kavicsot mielőbb szállíttassák a kijelölt helyre, hogy a tervezett munkákat a városi mérnök irányításával elkészíttethessék.

A pénztárat a további években is virágozott. Az épület szolgálta a lakókat és az intézményt. A takarékpénztár 1921-ben egyesült a Zalamegyei Központi Takarékpénztár Rt.-vel. Neve Zalaegerszegi Központi Takarékpénztárra változott. Ezzel együtt tulajdonába került annak Kossuth Lajos utcai intézeti háza, melynek értéke az 1928. évi mérleg-számla szerint 80.112 korona. Házbérből 1929-ben 1.597 korona 82 fillér jövedelmük volt.⁹¹

Az 1929-ben engedélyt szereztek egy menetjegy fiók működtetésére. Eladták a Kossuth utcai házat, annak árát gyümölcsözően forgatták.⁹² 1937-ben az üzlet-helyiség bejázatát, mely eddig a Deák kertre nyílt, a Főtér felé helyezték át, s egyúttal az üzlet-helyiséget is modernizáltatták. A 45 évvel ezelőtt épült székház üzlethelyisége és berendezése már megkívánta a kor igényeinek megfelelő átalakítást.⁹³

Az egykor itt lakók emlékezete szerint ekkor került sor a lakások modernizálására is. Vívezeték ugyan volt, de csak ekkortájt készültek angol komfortal a kisebb mellékhelyiségek.⁹⁴ Valószínűleg az árkaos folyosókra nem készültek el a zárható ablakok. A mozi gépésze a harmincas években sokat járt oda, jegyet közvetíteni az előadásokra. Jól emlékszik a huzatos folyosóra panaszkodó lakókra.⁹⁵ Kerítés volt az udvar körül, de kapuja sosem nyílt ki, a gyerekeknek át kellett mászni rajta, ha a Kaszaházi utcára akartak kijutni.

A háborút a lakók közül nem mindenki vészelte át, voltak, akiket utána hurcoltak meg. A takarékpénztár még rövid ideig működött, megszűnése előtt több takarékpénztár egyesült. Erről az alábbi cégbíróági feljegyzés⁹⁶ tanúskodik: a részvénytársaság új cég-szövege: Balatonvidéki Takarékpénztár Rt. és ennek megfelelően módosított alapszabályai még nem jegyeztettek be, mert az ebben a tárgyban határozó köz-gyűlés a Nagykanizsai Bankkegyesület és a Délzalai Takarékpénztár Rt. beolvadása felől is határozott, ezeknek a közgyűlési

iratai pedig még az illetékes cégbíróságtól nem érkezett be.

A Zalaegerszegi Központi Takarékpénztár Rt. felszámolását a pénzügyminiszter az 560/1949 korm. sz. r. 1. par. 1. bekezdés b. pontja alapján elrendelte. A takarékpénztár, mint részvénytársaság megszűnt létezni.⁹⁷

Az egykori takarékpénztári palotába hamarosan több intézmény költözött. A városháza irodái mellett működött benne orvosi rendelő, napközis étkezde konyhával, rövid ideig földszintjén varroda is. Az 1970. január 10-én kelt átadási jegyzőkönyv szerint itt voltak a városi tanács hivatalai a házasságkötő teremmel, az Állami Kereskedelmi Felügyelőség, az MTI Zala megyei Kirendeltsége, az ifjúsági klub, valamint a Szolgáltató KTSZ helyiségei.

1968-ban Szerdahelyi Károly építész készített⁹⁸ tanulmányt az épület múzeummá történő átalakításához. Általános ismertetésében ezt írta: A jelenlegi városi tanácsház épülete városképi jelentőségű, Zalaegerszeg exponált központjában meglévő tagolt architektúrájával illeszkedő épület. Környezete mű- emléki, illetve városképi jelentőségű épületekkel körülvett, így az eklektikus homlokzatú városi tanács-ház felújítás utáni állapota is a homlokzat tagolt architektúráját jelenítse meg. Az épület megtartása annál is inkább indokolt, mivel lehetősé-

get biztosít...múzeum céljára történő átalakításra. Ennek a funkciónak alaprajzi elrendezésénél fogva megfelelő, amivel a hosszfalú építmény megfelelő forgalom-elterelést biztosít....Kétségtelen, hogy a tanulmány készítése során kialakult szerkezeti és gazdasági jellemzőkismeretében egy korszerű, a mai igényeket és tervezési, üzemelési szempontokat messzemenően kielégítő új kiállítási épület elhelyezése indokoltabb lenne”, a régi épület helyén. „Ezzel szemben állt a fent felhozott általános jellemzés, amely ...Zalaegerszeg sajátos központi patinájához való igazodás érdekében az építmény felújítását, történeti homlokzatának megtartását és ...múzeumi célra történő felhasználását javasolja.”

A város hivatalai 1970-ben költöztek át az új tanács-házba. A felszabadult, ám rossz állapotú épületbe rögtön áttelepítették a Göcseji Múzeumot, bár a felújítási terv csak ekkor készült.⁹⁹ Az átalakításra 1973-74-ben került sor. Újabb irodákat, raktárakat, restaurátor műhelyeket, több nagy kiállítóteret alakítottak ki. A felújítás során nagy gondot jelentett a földem rossz állapota, a falakon támadt repedések, a pincék vizesedése, a rendelkezésre álló összeg elégtelen volta. Ám a kialakított helységekből a Göcseji Múzeum gyűjteményei valóban méltó elhelyezést nyertek.¹⁰⁰

Jegyzetek:

- ¹ Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk.: Honvári János. Budapest. 1996. 578.p. 290-291.p.
- ² Dr. Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitel-intézetek története. Budapest. 1896. 510. p., Zalamegye (továbbiakban ZM) 1886. dec. 4. A magyar postatakarékpénztár első évi működése.
- ³ Zalavármegyei évkönyv a millenniumra. Szerk.: Halis István és Hoffmann Mór. Nagykanizsa, 1896. 305-310.p. ZM 1891. január 25.
- ⁵ Zala Megyei Levéltár (továbbiakban ZML), a Zalaegerszegi Központi Takarékpénztár iratai (tovább XI.211.) Bogyay Elemér elnök vezér-igazgató az új alapszabályokat érintő levelének az alapítást idéző sorai. 17/1928.
- ⁶ ZML XI. 211. 1868.
- ⁷ ZML XI. 211. A Zala-Egerszegi Takarékpénztár Részvény-Egylet alapszabályai 1868. 21p. Az idézetek közlésénél megtartottuk a régies, kissé körülményes, de korfőst kifejezéseket, viszont a tagmondatok között a mai helyesírásnak megfelelő módon alkalmaztuk a vesszőket, valamint a hosszú magánhangzókat. A cz helyett, ha csak a szöveg nem kívánja, c-t szerepeltettük.
- ⁸ ZML XI. 211. Közgyűlési Jegyzőkönyv (továbbiakban jgyk.) 1869. február 16
- ⁹ ZML V. 1601. 575. Kaiser Zsigmond háza a Kazinczy tér 6-os számmal szerepel a Zala Egerszegi m.kir. Adóhivatal Házosztályadó Lajstromában 1868-ban. E szerint ebben a házban volt a legtöbb, azaz hét szoba.

- ¹⁰ ZML XI. 211. jgyk. 1869. december 13.
- ¹¹ ZML XI. 211. jgyk. 1869. május 14.
- ¹² ZML XI. 211. 1869. kézbesítési ív a részvényesek aláírásával. (Zárójelben az általam esetlegesen ismert foglalkozást tüntettem fel.)
- ¹³ A választmány tagjait feltüntető 27 tagú listán szerepel még Árvay István ügyvéd, ő valószínűleg Árvay Sándor részvényeit bírja, esetleg mint családtag, vagy a keresztnév elírás.
- ¹⁴ ZML XI. 211. jgyk. 1870. május 14. A következőkben a pénz nemek rövidítését az általuk frott formában közöljük.
- ¹⁵ ZML XI. 211. 1870. évi jelentés
- ¹⁶ Ekkor már az évi forgalom és jövedelem kimutatása nyomtatásban is megjelent, özv. Tahy Rozália könyvnyomdájában készült Zalaegerszegen.
- ¹⁷ Egy kisebb képfestőgyár és textilkereskedés tulajdonosa
- ¹⁸ ZML XI. 211. jgyk. 1873. január 25. Igazgatói jelentés az 1872. évi egyesületi működésről
- ¹⁹ ZML XI. 211. jgyk. 1874. január 24.
- ²⁰ ZML XI. 211. jgyk. 1876. január 15.
- ²¹ ZML XI. 211. jgyk.1876. május 6. A Göcseji Múzeum mai épületének helyén állt a ház.
- ²² ZML XI. 211. jgyk. 1876. június 20.
- ²³ ZML XI. 211. jgyk. 1878. október 5.A tulajdonos Anisits Dánielné, Steindl Klára, a telekjegyzőkönyv szerint a ház már 1871-ben az ő tulajdonuk. Anisits Dániel patikus özvegye később kivándorol a szintén patikus végzettségű természetűdős fia után Paraguayba. Nemes Lajos:

- Anisits János Dániel emlékére. In: Debreceni Pozsgás-tár, 1999. II. évfolyam különszám. Szerk.: Papp Lajos
- 24 ZML XI. 211. jgyk. 1879. május 10.
- 25 ZML XI. 211. jgyk. 1876. június 3.
- 26 ZML XI. 211. jgyk. 1879. május 19.
- 27 Ez egy későbbi jegyzőkönyvből derül ki. Felszólalását az 1878. november 2-i jgyk. rögzítette.
- 28 ZML XI. 211. jgyk. 1879. február 15.
- 29 ZML V. 1601. 575. Az 1868-as házbérbjövdelemre kivett adó lajstroma újonnan épült házként tünteti fel a Hérics házat, 5 szobát, 1 kamrát, 2 konyhát, összesen 8 helyiséget említ benne.
- 30 ZML XI. 211. jgyk. 1881. október 16.
- 31 ZML XI. 211. jgyk. 1881. május 14.
- 32 ZML XI. 211. jgyk. 1882. március 4.
- 33 ZM 1887. június 19.
- 34 ZM 1887. június 19.
- 35 ZML XI. 211. A Zala-Egerszegi Takarékpénztár Részvénytársaság 19. üzletévi számadása 1887. évről.
- 36 ZM 1887. április 17.
- 37 Ma Bíró Márton utca, Kossuth Lajos utca, Petőfi utca. Benczné Nagy Eszter – Fülöp István-Markó Imre Lehel: Zalaegerszeg utcanevei. Zalaegerszegi füzetek III. Zalaegerszeg 1977.
- 38 ZML XI. 211. 1888. május 21.
- 39 ZML XI. 211. jgyk. 1888. június 2.
- 40 Ebből a feljegyzésből nem derül ki, hogy miféle tervrajzról van szó, hiszen a tervbírálat később történt, s a jegyzőkönyv szerint több pályázó is volt. Talán már ekkor felkeresték Hencz Antal keszthelyi építésszt, akinek ismerjük 1888-ból a vármegyeháza építési pályázatára készült anyagát. A majdan elkészült intézeti ház költsége ugyanis szinte azonos az előbb feltüntetett összeggel.
- 41 ZML XI. jgyk. 1888. június 16.
- 42 ZML XI. 211. 1889. június 7.
- 43 ZML XI. 211. Slaczer Miksa számlája 19 forintról, melyet a júliusi munkáról október 1-én számolt el.
- 44 ZML XI. 211. jgyk. 1889. június 8.
- 45 ZML XI. 211. jgyk. 1889. június 3.
- 46 ZM 1887. december 18. A legnagyobb adófizető 34 virilista között harmadikként említették a Takarékpénztárát.
- 47 ZML XI. 211. jgyk. 1889. július 13.
- 48 ZM. 1889. július 14.
- 49 ZM 1889. július 21.
- 50 ZML XV 6/b. Hencz Antal tervei és műleírásai a megyeháza építésére kiírt pályázatra
- 51 ZML XI. 211. jgyk. 1889. augusztus 6.
- 52 ZML XI. 211. jgyk. 1889. augusztus 24.
- 53 ZML XI. 211. jgyk. 1889. szeptember 14. Az 1858-as térképen a Mária Magdolna plébánia templomtól É-Ny-ra jelzik a Flórián szobrot.
- 54 ZML XI. 211. jgyk. 1889. december 21.
- 55 ZML XI. 211. jgyk. 1890. március 29.
- 56 ZML XI. 211. jgyk. 1890. március. 22.
- 57 A megyei államépítészeti hivatal főmérnöke volt.
- 58 ZML XI. 211. jgyk. 1890. március 30.
- 59 ZML XI. 211. jgyk. 1890. május 10.
- 60 ZML XI. 211. jgyk. 1890. június 28.
- 61 ZML XI. 211. jgyk. 1890. június 14.
- 62 ZML XI. 211. jgyk. 1890. július 5. Az ellenségeskedés okára az alábbiak derítenek fényt: a Zalamegye 1886. május 2-i száma számolt be arról, hogy Simmer ácsmester kontársággal vádolta Hagymássyt. Az újság szerkesztője, Udvardy Ignác védelmébe veszi, s leírja, hogy érettségije, s a stuttgarti kir. műegyetemen szerzett abszolutóriuma van, valamint tagja az országos mérnök és építészegyletnek.
- 63 ZM 1891. február 1.
- 64 ZML XI. 211. jgyk. 1890. július 19.
- 65 ZML XI. 211. jgyk. 1890. augusztus 2.
- 66 Kollaudáció: annak megállapítása, hogy valamely épület a szerződés feltételeinek megfelel-e?
- 67 ZML XI. 211. jgyk. 1890. augusztus 27.
- 68 ZML XI. 211. jgyk. 1890. augusztus 30.
- 69 ZML XI. 211. jgyk. 1890. szeptember 13.
- 70 (Alsó) Domború az akkori perlaki járásban. A Magyar Korona országainak helységnévtára. Szerk.: Kollerffy Mihály. Budapest. 1877. 206. p. (Ma Horvátország, neve Doljna Dubrava)
- 71 ZML XI. 211. jgyk. 1890. október 11.
- 72 ZML XI. 211. jgyk. 1890. október 18.
- 73 ZML XI. 211. jgyk. 1890. november 1.
- 74 ZML XI. 211. jgyk. 1890. november 29.
- 75 ZML XI. 211. iktatott iratok 1890. december 3.
- 76 ZML XI. 211. jgyk. 1890. december 6.
- 77 ZML XI. 211. jgyk. 1890. december 6.
- 78 ZML XI. 211. jgyk. 1890. december 13.
- 79 ZML XI. 211. jgyk. 1890. február 1.
- 80 ZML XI. 211. jgyk. 1893. Morandini Tamás építész német nyelvű levele. 1893. szeptember 5.
- 81 Építőipar 1889. ápr. 28. 1-2 p.
- 82 ZML XI. 211. iktatott iratok 1891. január 12.
- 83 ZM 1891. március 1. Beszámoló a takarékpénztár febr. 22-i közgyűléséről.
- 84 ZML XI. 1891. július 18.
- 85 ZML XI. 211. jgyk. 1891. július 2.
- 86 ZML XI. 211. jgyk. 1891. július 30.
- 87 ZML XI. 211. jgyk. 1890. július 24.
- 88 ZM 1891. szeptember 13. A magyar Aszfalt Rt. készítette.
- 89 Zalaegerszeg, városi tanácsház földszinti és emeleti felvételi alaprajza az átalakítás előtt, 1968. Göcseji Múzeum adattára 575-79.
- 90 A koszorúk, s az oszlopok vízszintes tagolása az 1973-as felújítás során tűntek el, míg a déli homlokzat attikája a legújabb tetőfelújítás során.
- 91 ZML XI. 211. jgyk. 1929. március 7.
- 92 ZML XI. 211. A Zalaegerszegi Központi Takarékpénztár Rt. 1929. évi beszámolója
- 93 ZML XI. 211. A Zalaegerszegi Központi Takarékpénztár Rt. 1937. évi beszámolója
- 94 Molnár László 77 éves, Sopronban élő nyugalmazott múzeumigazgató szíves közlése.
- 95 Tóth János 1928-ban született egykori mozigépész szíves közlése. Göcseji Múzeum adattára. Gyűjtőnapló, 2000.
- 96 551/1949. 40-003 cégjegyzék Zalaegerszegi Központi Takarékpénztár Rt. felszámolás alatt. 1949. március 16.
- 97 333/1950 cégbíróági végzés
- 98 Szerdahelyi Károly: Tanulmány a városi tanácsház múzeumá történő átalakításához. 1968. Göcseji Múzeum adattára 594-79.
- 99 Az átalakítás terveit a Zala megyei Tervező Vállalat készítette Szerdahelyi Károly irányításával, a kivitelezést Hegyhátszentjakabi Építőipari Szövetkezet végezte. Németh József: Zala megye műemlékvédelmének és múzeumainak története. Kézirat. Göcseji Múzeum adattára 1265-87. 59-60.p.

¹⁰⁰ Az első emelet déli szárnyában a Magyar Olajipari Múzeum irodái, valamint könyvtára, adattára és fotótára kapott helyet. 1995 márciusában költöztek új székházukba.

Ezt követően újabb nagyszabású változtatásra, bővítésre, felújításra került sor.

Irodalom:

Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon. Szerk.: Császár László. Budapest. 1995.

Gerle János: A pénz palotái. Budapest. 1994.

Kövér György: 1873. Egy krach anatómiája. Budapest, 1986.

A Magyar Korona országainak helységnévtára. Szerk.: Kollerffy Mihály. Budapest. 1877.

Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk.: Honvári János. Budapest. 1996.

Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867-1967. Budapest. 1970.

Tomka Béla: A magyarországi pénzüzetek rövid története, 1836-1947. Budapest, 1996.

Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Budapest. 1896.

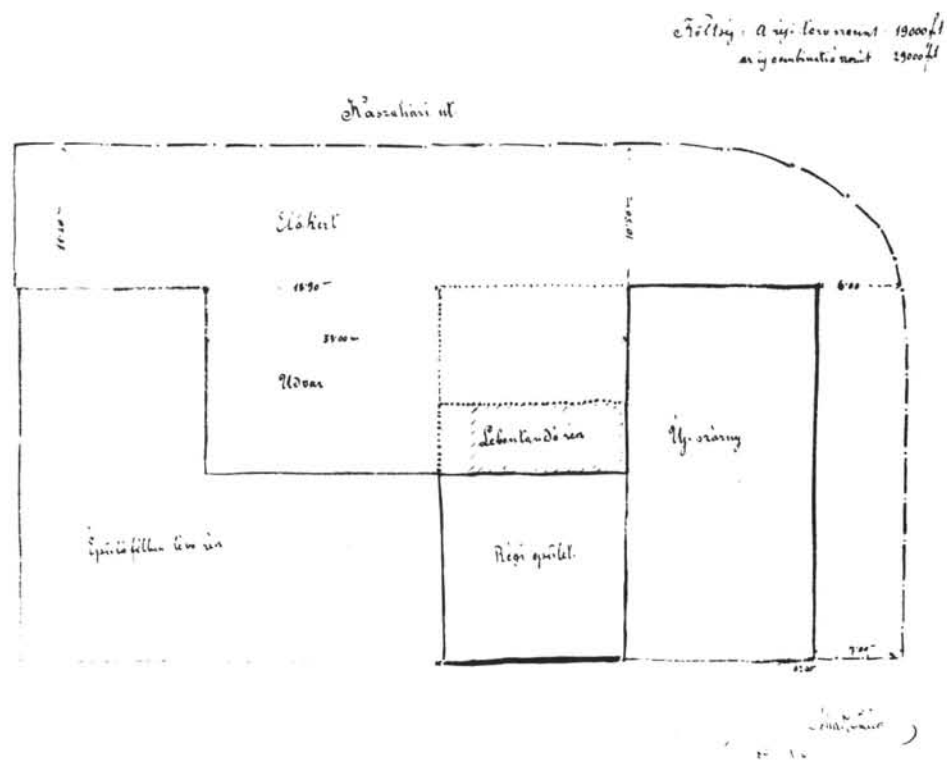
Zalavármegyei Évkönyv a millenniumra. Szerk.: Halis István és Hoffmann Mór. Nagykanizsa. 1896.

1.kép: Zalaegerszeg központja. Részlet az 1858-as kataszteri térképről. (Magyar Országos Levéltár)

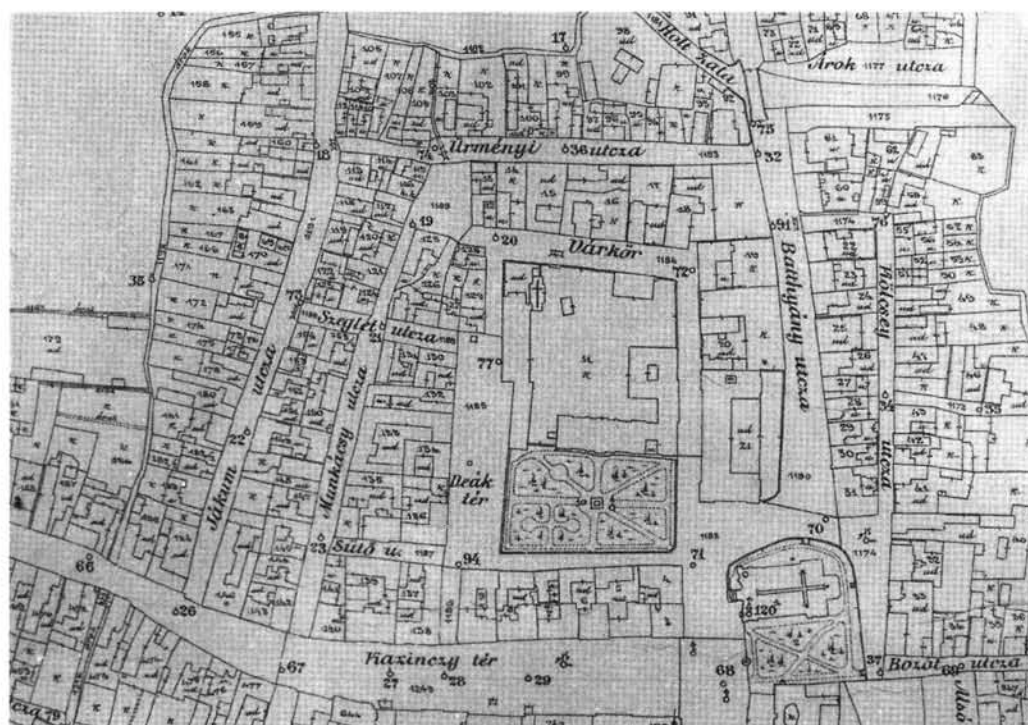
2.kép: Zalaegerszeg központja 1865 körül. Szemben a főteret lezáró régi ház az egykori Anisits ház, melyet később megvásárolt a takarékpénztár. (A Vasárnapi Újság 1866. december 30-i számában megjelent metszet)

3.kép: Schadt János készthelyi, az építkezés felügyeletével megbízott műépítész alaprajz vázlatja

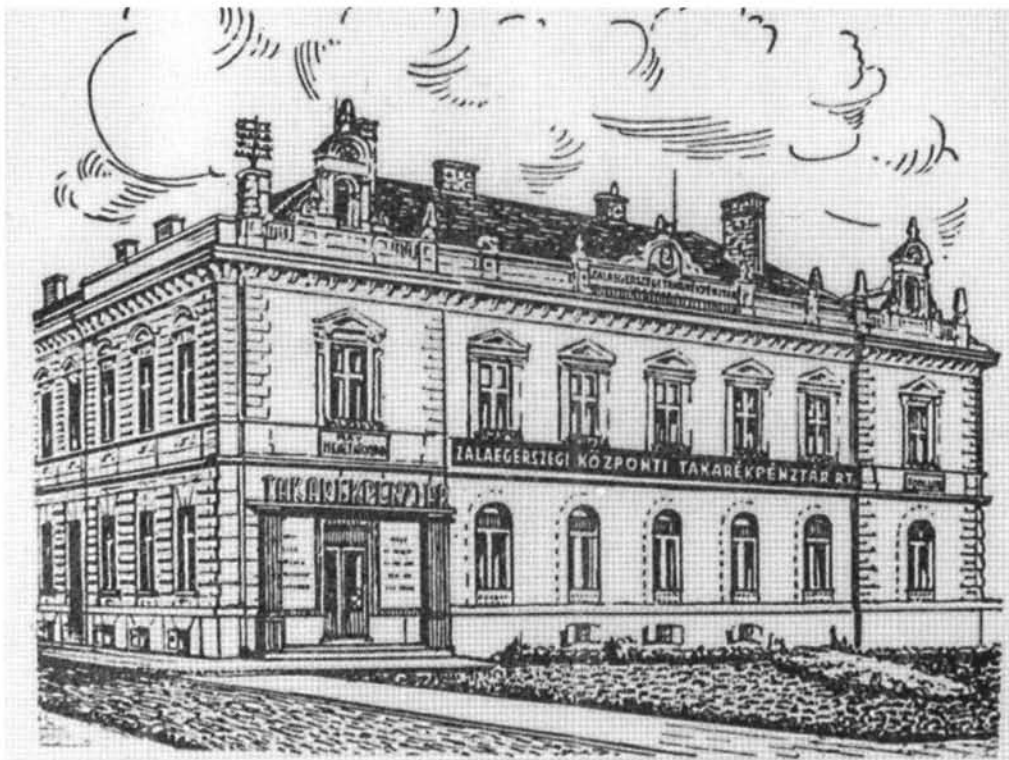
4.kép: A takarékpénztár déli homlokzata és környezete a századelőn. (Képeslap dr. Ferenczy Sándor gyűjteményéből)

5.kép: A városközpont 1903-ban. Részlet Zalaegerszeg rendezett tanácsú város belsőségének átnézeti térképéről. (Göcseji Múzeum)

6.kép: Két takarékpénztári székház 1905-ben. (Képeslap Kisgyörgy Erzsébet gyűjteményéből)

7.kép: A déli főhomlokzat az 1937-ben nyitott új portállal. Rajz az 1940. évi igazgatói jelentés borítójáról. Kakas Ágoston könyvnyomdája, 1941

8.kép: Az épület udvari homlokzata 1970-ben. (Göcseji Múzeum adattára 594-79/4)

9.kép: A Várkörre néző nyugati főhomlokzat 2000-ben. (Mazur Ildikó felvétele)

